

25 januari 1967

52e jaargang, no. 2577

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Stimulerende middelen..... 95

Ir. T. van Tol:

Overheidsinvesteringen in de verdrinking 96

Prof. Dr. H. W. J. Bosman:

De moeilijke weg naar een nieuwe sleutelvaluta 99

H. Volten:

Dienstplicht, legervorming en de Nederlandse economie... 102

Mr. D. Hoekstra:

Facetten van concentratie en groei..... 106

W. van Bokhorst Sr.:

De relatie tussen het inkomen van de Koning(in) en de Domeinen 107

Ingezonden stuk:

Drs. M. Hart: Verse en diepvriesgetallen over arbeidskostenstijgingen, met een naschrift van *Drs. B. de Vries*... 110

Prof. Dr. C. D. Jongman:

Geld- en kapitaalmarkt..... 111

Notities 98, 101

Recente publikaties 112

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Stimulerende middelen

ONGETWIJFELD zal de *Nota betreffende de uitbreiding van de maatregelen ter bevordering van de economische ontwikkeling in het noorden des lands, in Zuid-Limburg en in andere stimuleringsgebieden* (waarom moeten die dingen toch zo'n lange naam hebben?) met vreugde zijn begroet door de betrokken personen en instanties. Men make zich evenwel geen overdreven voorstellingen van haar directe gevolgen voor de werkgelegenheid (afgezien dan van het ongetwijfeld positieve psychologisch effect).

In de eerste plaats komt er nog al wat kijken aler industriële vestiging en uitbreiding geëffectueerd kunnen worden, zeker in Nederland waar de formulierenstapel voor de ondernemende ondernemer vrij hoog schijnt te zijn. Hoger althans dan in de omringende landen, als wij tenminste mogen afgaan op de persberichten rond Nederlandse vestigingen in België. De regering heeft voor deze technische kwestie waar het buitenlandse ondernemers betreft oog gehad: de nota zegt dat de behandeling van hun vestigingsaanvragen voortaan weer centraal zal geschieden op Economische Zaken, omdat „De ervaring heeft geleerd, dat zulk een centrale behandeling, die de buitenlander veel tijd en werk (én dus geld, dR) bespaart, op zich zelf de geneigdheid stimuleert om ons land als vestigingsplaats te kiezen”. Vraag van een departementaal outsider: leert die ervaring dat pas vandaag en zo nee, had deze kennelijk zo simpele technische voorziening dan niet eerder kunnen worden getroffen?

Men werpe wellicht tegen dat in de voorbije fase van hoogconjunctuur de bureaucratische remschoen juist ontspannend werkte, maar men vergeet dan dat het — zoals de nota zelf zegt — in wezen gaat om de oplossing van een structuurprobleem en men wil toch niet in ernst beweren dat het scheppen van meer structurele werkgelegenheid ter wille van het vermijden van tijdelijke conjuncturele spanningen achterwege moet blijven? Met zijn constatering dat het om een structureel probleem gaat, diskwalificeert het Kabinet-Zijlstra dan ook in feite vorige regeringen, die kennelijk niet door de conjuncturele oppervlakte vermochten heen te zien.

De o.i. belangrijkste stimuleringsmaatregel uit het geboden pakket is de premie van 25 pCt. op de totale investeringen in vaste activa (grond, gebouwen en machines). Deze is echter — de nota zegt het zelf — in het bijzonder aantrekkelijk voor *kapitaalintensieve* projecten. Dit betekent dus een betrekkelijk gering aantal arbeidskrachten per eenheid geïnvesteerd kapitaal. Voor de werkgelegenheid — en zeker die op korte termijn — heeft deze premieverlening dus minder effect dan de meer *arbeidsintensieve* aanvullende werken, die bovendien als bijkomend — maar juist op korte termijn zeer belangrijk — voordeel hebben dat zij veelal betrekkelijk snel ten uitvoer kunnen worden gebracht.

De nota zal belangrijk kunnen bijdragen tot een evenwichtig structuurbeleid, maar de van de stimuleringsmaatregelen wel gegeven karakterisering „optreden tegen werkloosheid” behoeft toch echt wel de aanvulling „op langere termijn”. Het is daarom voor alle betrokkenen bijzonder plezierig dat een week na het verschijnen van de nota met de lange naam nieuwe maatregelen zijn aangekondigd, nu met *directe* gevolgen voor de werkgelegenheid: de met de beschikbaar gestelde f. 100 mln. te financieren werken dienen binnen drie maanden te worden aangevat. Opvallend is dat de regering met deze voorstellen ter tafel komt vijf dagen vóór het gesprek met de vakcentrales zal plaatsvinden, dat deze hebben aangevraagd ten einde met het Kabinet van gedachten te kunnen wisselen over maatregelen die op korte termijn effect zullen sorteren. Wilde de regering hiermee elke schijn vermijden dat zij de nieuwe maatregelen op instigatie van de vakbeweging treft?

JR

Overheidsinvesteringen in de verdrukking

Te hoge investeringen of te geringe besparingen?

OP het ogenblik doen zich spanningen voor in de economie, die zichtbaar worden in een tekort op de betalingsbalans en die zich op de kapitaalmarkt hebben gemanifesteerd in een voor Nederland ongekend hoge rentevet. En dit ondanks de beperkingen die de rijksoverheid aan zich zelve heeft opgelegd door o.a. de investeringen in de Rijkswegenaanleg, de Zuiderzeewerken en de Deltawerken te beperken en door het voorschrijven van een centrale financiering aan de gemeenten. Door middel van de rijksgoedkeuring die vereist wordt voor bouwwerken van enige omvang, wordt bovendien de bouwmarkt aan banden gelegd, ook al heeft dit minder ten doel de investeringen te beperken dan wel de arbeidsmarkt in de bouwwereld niet te overspannen.

Men kan zich bij dit alles de vraag stellen of deze hogere en lagere overheid te ambitieus zijn geweest in hun taakstellingen. Als men echter de enorme achterstand beseft bij de realisering van het Rijkswegenplan en als men kennis neemt van de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening en zich rekenschap geeft van de bijzonder omvangrijke investeringen, die nodig zijn om in een generatie tijds woningen, werk- en recreatiegelegenheden te scheppen voor een bevolkingsuitbreiding van 12 mln. tot 21 mln., dan kan men niet anders dan tot de slotsom komen, dat de huidige zelfbeperking van de overheid leidt tot een niet meer in te lopen achterstand.

We zouden dus kunnen spreken van een discrepantie tussen de aanwezige investeringsbehoefte en de daarvoor beschikbare middelen, wat tot uiting komt in een relatieve kapitaalschaarste. Nu zijn er twee wijzen waarop de overheid zich van extra financiële middelen kan voorzien: hogere belastingen of meer lenen. Beide wegen schijnen op het ogenblik geblokkeerd. Zoals Minister-President Zijlstra het eens uitdrukte in zijn functie van Minister van Financiën, is de belastingdruk in Nederland tot een immorele hoogte gestegen, terwijl een sterk beroep op de huidige schaarse kapitaalmarkt de rente tot een ontoelaatbare hoogte zou opdrijven.

Onder deze omstandigheden is het nuttig, er zich rekenschap van te geven waarom er sprake is van relatieve kapitaalschaarste. Is de investeringsneiging te groot, wat gezien het bovenstaande zou betekenen, dat de bitter noodzakelijke investeringen onze economische krachten te boven gaan of vindt er in onvoldoende mate kapitaalvorming plaats?

De marginale spaarquote

Kapitaal wordt gevormd door besparingen, en de mate waarin bespaard wordt, wordt beheerst door de spaarneiging, de marginale spaarquote. De marginale spaarquote, zijnde dat gedeelte dat men bespaart van een zeker meer-inkomen, wordt meestal beschouwd als een constante. Voor verschillende sociale groepen ligt de marginale spaarquote anders. Rombouts ¹⁾ vond bijv. voor 1935/1936 de volgende marginale consumptiequoten (complementen dus van de marginale spaarquoten):

voor handarbeiders	0,83
„ hoofdarbeiders	0,82
„ landarbeiders	0,79
„ boeren	0,44

Kan men ook spreken van *de* nationale marginale spaarquote? Indien dit het geval ware, dan zou over een langere reeks van jaren, waarin het nationaal inkomen Y telkens met ΔY is toegenomen, het gedeelte dat daarvan bespaard werd ΔS , telkens eenzelfde gedeelte hebben bedragen. M.a.w.: de marginale spaarquote s ($= \Delta S / \Delta Y$) is constant. Als men echter sedert 1948 van jaar tot jaar s bepaalt, dan blijkt deze onregelmatig te schommelen tussen $-0,20$ en $+0,67$. Als men ΔS grafisch tegen ΔY uitzet, ziet men een puntenwolk ontstaan, waarin men nauwelijks enige richting kan ontdekken.

Het beeld verheldert aanzienlijk, indien men gaat werken met fractionele marginale spaarquoten. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van de volgende relaties:

$$(1) \quad Y_{f.k.} = L + W$$

$$(2) \quad Y_{m.p.} = C + S$$

Uit deze relaties blijkt, dat het nationaal inkomen tegen factorkosten bestaat uit een werknemersbestanddeel L (lonen, sociale lasten, pensioenen) en een niet-werknemersbestanddeel W (winsten, renten, dividenden, en een aan de ondernemer toegerekend arbeidsinkomen). Voorts blijkt, dat het nationaal inkomen tegen marktprijzen voor een deel (C) consumptief wordt uitgegeven en voor een deel (S) wordt bespaard.

In de veronderstelling, dat C in hoge mate afhankelijk is van L , en S van W , kunnen regressievergelijkingen worden opgesteld. Voor de jaren 1948 tot en met 1965 blijken voor de Nederlandse gegevens de volgende correlaties te bestaan:

$$(3) \quad C = 1,30 L + 4,34 \quad (r = 1,00)$$

$$(4) \quad S = 0,70 W - 2,50 \quad (r = 0,99)$$

De correlatiecoëfficiënten r , die bij een positieve correlatie variëren van 0 tot 1,0 (en aldus „volmaakt geen correlatie” tot een „perfecte correlatie” aangeven) zijn in deze vergelijkingen verbluffend hoog. Als men de consumptieve uitgaven van de Nederlandse bevolking uitzet tegen het nationaal inkomen, blijken alle jaren tussen 1948 en 1965 aan te geven te zijn met punten die vrijwel alle op een rechte lijn liggen. Slechts voor de jaren 1955 en 1956, de jaren van overbesteding, is er een lichte afwijking.

Dat de consumptie (C) 130 pCt. van het loon bedraagt, behoeft geen verbazing te wekken; ook de bevolking die geen werknemer is moet nu eenmaal consumeren. Bovendien bestaat een gedeelte van W ook uit arbeidsinkomen. Daarnaast moet opgemerkt worden dat $C + S$ groter is dan $L + W$. Het verschil wordt gevormd door de indirecte belastingen minus de subsidies. Deze vormen geen bestanddeel van $L + W$, doch zij worden als geïnde belastingen wel door de overheid consumptief uitgegeven of bespaard. De invloed van deze indirecte belastingen bedraagt ongeveer 10 pCt., zodat ongeveer 10 pCt. op de coëfficiënten in mindering gebracht kan worden, indien men C en S aan het werkelijke loon en de winst wil relateren.

¹⁾ Geciteerd in J. Tinbergen: *Econometrie*, par. 27.

Uit de vergelijkingen (3) en (4) volgen de onderstaande vergelijkingen:

$$(5) \quad \Delta C = 1,30 \Delta L$$

$$(6) \quad \Delta S = 0,70 \Delta W$$

Uit de laatste vergelijking valt de marginale spaarquote van de niet-loontrekkers af te leiden:

$$(7) \quad s_w = \frac{\Delta S}{\Delta W} = 0,70$$

Hiermede is dus bepaald dat van de meer-winst 70 pCt. wordt bespaard.

Om de nationale spaarquote te vinden moet men ΔS relateren aan ΔY , en hiertoe moet dus een verband worden gelegd tussen ΔW en ΔY . Als men het 18-jarige tijdvak in drie gelijke tijdvakken verdeelt, blijkt, dat de verhouding $\Delta W / \Delta Y$ daalt van 0,48 via 0,40 tot 0,24. Dit betekent dat de marginale winst relatief niet minder dan gehalveerd is.

IN het algemeen is men geneigd de toeneming van het werknemersaandeel in het nationaal inkomen als een positief goed te zien; de verspreiding van de welvaart onder brede lagen van de bevolking is hieraan te danken. De keerzijde van de medaille is echter, dat via het gedaalde winstaandeel de daaruit voortvloeiende besparingen eveneens dalen.

$$(8) \quad s = \frac{\Delta S}{\Delta Y} = \frac{\Delta W}{\Delta Y} s_w$$

Hieruit volgt dat de nationale marginale spaarquote bedroeg:

in de periode 1948/1953	$s = 0,7 \times 0,48 = 0,34$
in de periode 1960/1965	$s = 0,7 \times 0,24 = 0,17$

De schaarste op de kapitaalmarkt is er dus aan toe te schrijven, dat van het meer-inkomen slechts de helft meer bespaard wordt dan in de jaren 1948/1953 het geval was.

De investeringsquote

Aan de andere kant laat zich ook bepalen hoeveel de marginale nationale investeringsquote bedraagt. De regressie-formule luidt hiervoor:

$$(9) \quad I = 0,69 W - 2,60 \quad (r = 0,93)$$

De formule is vrijwel identiek met formule

$$(4) \quad S = 0,70 W - 2,50 \quad (r = 0,99)$$

Dit betekent dat vrijwel alles wat bespaard wordt ook geïnvesteerd wordt. De iets lagere correlatiegraad van de investeringen duidt op wat grotere schommelingen rondom de regressielijn. Dit is een gevolg van de omstandigheid dat de investeringsbeslissingen autonome beslissingen zijn, die, voor zover het particuliere investeringen zijn, grotendeels gebaseerd zijn op winstverwachtingen, doch voor zover het overheidsinvesteringen zijn, minder afhankelijk zijn van de te verwachten winst. Daarnaast is van belang, dat onder de bedrijfsinvesteringen ook begrepen is de voorraadvorming. Deze is weer voor een gedeelte niet afhankelijk van de winstverwachting, doch van de te verwachten prijsontwikkeling van de grondstoffen e.d., en van de heersende rentevoet, omdat voorraadvorming kapitaalbeslag met zich brengt.

De relatief geringe schommelingen van de investeringen rondom de regressielijn zijn verantwoordelijk voor de schommelingen van het saldo van de betalingsbalans.

Overheidsinvesteringen en belastingdruk

Uit het voorgaande volgt, dat de investeringsbehoefte weliswaar uit autonome factoren als bevolkingsgroei, motorisering enz. voortvloeit, en dat het autonome karakter daarvan tot incidentele schommelingen in de betalingsbalans en in de rentevoet op de kapitaalmarkt leidt, doch dat over langere termijn gezien de investeringen gelijk zijn aan de besparingen. Bovendien vormen zij evenals de besparingen ongeveer 70 pCt. van de meer-winst. Naarmate dus het werknemersaandeel in het nationaal inkomen toeneemt, wordt dat deel van het nationaal inkomen, dat ter beschikking komt voor investeringsuitgaven, relatief steeds geringer. Dit leidt, speciaal wat de overheidsinvesteringen betreft, tot steeds sterkere spanningen.

Zolang de belastingdruk niet meer verzwaard kan worden, en er door een tekort aan besparingen niet in grote mate een beroep op de kapitaalmarkt gedaan kan worden, blijft deze conflictsituatie bestaan, en zij zal steeds groter worden al naar gelang de achterstand in de gerealiseerde investeringen toeneemt en het winstaandeel in het nationaal inkomen daalt.

Daarbij komt voor de overheidsbestedingen nog een aparte moeilijkheid. De overheid is te beschouwen als een dienstverlenend bedrijf met een hoge loonquote. Nu laat zich berekenen dat de arbeidsproductiviteit in de afgelopen 7 jaren in de industriële sector is toegenomen met 6 pCt. per jaar en in de dienstverlenende sector met 3 pCt. per jaar.

Indien men aanneemt, dat de diensten, die de overheid verricht, proportioneel zullen toenemen met de nationale inspanningen, dan zal de getalsterkte van het overheids-personeel meer dan evenredig moeten toenemen, en daarmee zullen de overheidsbestedingen een steeds groter deel vragen van het nationaal inkomen. Indien men weer de jaren 1948 tot en met 1953 vergelijkt met de jaren 1960 tot en met 1965, dan blijkt ook, dat de overheidsbestedingen zijn gestegen van 17,6 pCt. tot 21,0 pCt. van het nationaal inkomen.

Nu wordt door Prof. Dr. J. Zijlstra ²⁾ de vuistregel voorgestaan, dat in tijden van hoogconjunctuur de procentuele stijging der staatsuitgaven c.q. der belastingen achter dient te blijven bij de procentuele trendmatige stijging van het nationaal inkomen. Gezien het bovenstaande zal de vuistregel althans wat de staatsuitgaven betreft niet op kunnen gaan, omdat deze juist meer dan proportioneel zullen toenemen. Wil men de belastingdruk niet laten toenemen, dan is de enige uitweg een versterkt beroep te doen op de kapitaalmarkt.

De conflictsituatie

Er ontwikkelt zich een viervoudige conflictsituatie:

— ten gevolge van het ingewikkelder worden van de maatschappelijke structuur zijn er meer overheidsdiensten nodig;

— ten gevolge van de snelgroeiende bevolking zijn ingrijpende maatregelen op het gebied van stedenbouw, wegeaanleg en recreatiegebieden nodig;

— mede ten gevolge van de geringere stijging van de arbeidsproductiviteit bij de overheid als dienstverlenend bedrijf is daar een groter personeelsbestand nodig.

Dit alles tendeert naar een grotere proportionele last op het nationaal inkomen.

²⁾ J. Zijlstra: *Möglichkeiten und Grenzen der Konjunkturpolitik*, Kiel 1962, herdrukt in *Opstellen over Openbare Financiën*, deel 1, Amsterdam 1966.

ten gevolge van het groeiend werknemersaandeel van het nationaal inkomen is de nationale marginale spaarquote gehalveerd.

Deze conflictsituatie moet tot een oplossing worden gebracht. Daartoe staan slechts twee wegen open indien men de reeds zeer hoge belastingdruk niet verder wil laten toenemen. Beide wegen moeten leiden tot hetzelfde resultaat, nl. een verhoging van de spaarquote en dit kan slechts gaan ten laste van het consumptief uit te geven deel van de loonquote. Met andere woorden, of het werk-

nemersaandeel in het nationaal inkomen dient aanzienlijk te dalen, hetgeen slechts te bereiken is als de arbeidsbeloning minder stijgt dan de arbeidsproductiviteit. Dit lijkt een onhaalbare kaart, nu zelfs in de huidige lichte recessie de loonsverhoging toch nog altijd het dubbele zal uitmaken van de berekende stijging van de arbeidsproductiviteit in 1967. Het alternatief is een gedeelte van het werknemersaandeel van het nationaal inkomen verplicht te besparen. Deze besparingen zullen niet mogen plaatsvinden uit een investeringsloon boven de arbeidsproductiviteitsstijging, doch uit die produktiviteitsstijging zelve.

Laren (N.H.).

Ir. T. VAN TOL.

CBI op vinkentouw (III) *

FOR British industry — and for other European industries too — the advantages of trade without hindrance in a larger, dynamically expanding market would provide the opportunity to plan operations on a truly European scale, to grow, to develop and to concentrate in the way that the capital-hungry, research-based industries of today and tomorrow need”.

Aldus het rapport van de British Confederation of Industry („Britain and Europe — Volume 1: an industrial appraisal”) over het schaalvergrotings-effect van een uitbreiding van de E.E.G. met Engeland (en eventuele andere landen).

Voor die industrieën waar de technische vooruitgang het snelst gaat en de vraag het sterkst groeit, is op den duur zelfs de E.F.T.A.-markt met haar 100 mln. zielen te klein om alle vruchten van de moderne technologie te kunnen plukken. De research-offers die de Verenigde Staten bijv. brengen en de baten die deze voor haar opleveren, zijn van een voor ieder afzonderlijk Europees land onvergelykbare grootte. Eén waarlijk Europese markt zou wellicht in de toekomst met deze snelle technologische ontwikkeling enigszins in de pas kunnen blijven.

Dieper dan het CBI-rapport gaat het door Dr. M. Weisglas enige maanden geleden voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde uitgebrachte preadvies over de Europese economische integratie in op het „economies of scale”-aspect van de Europese markt. Zijn derde hoofdstuk, getiteld „Structurele gevolgen van de gemeenschappelijke markt”, zegt over de schaalvergrotingsgevolgen voor de concurrentie o.a. dat prijsconcurrentie weliswaar belangrijk zal blijven, doch dat de mededinging zich in belangrijke mate zal richten op de introductie van economische en technische vernieuwingen, die voorsprongpremies opleveren (lagere kosten per eenheid produkt) welke evenwel zeer tijdelijk zijn omdat de concurrentie de vernieuwingen ook gaat toepassen en er weer nieuwe procédés gaan ontstaan. Meer dan vroeger zal dit ertoe leiden dat bestaande ondernemingen op nieuwe

markten gaan opereren en voortdurend nieuwe, geheel andersoortige, produktiewegen gaan inslaan. De introductie van nieuwe produkten gaat steeds sneller. Weisglas noemt in dit verband een door de American Management Association gegeven cijfer uit 1962: vier van de vijf nieuwe produkten moeten in de Verenigde Staten na korte tijd weer voor andere plaatsmaken.

Omdat het technisch bedrijfsoptimum begrensd wordt door de factor transportkosten en de marketingflexibiliteit (specifieke voorkeuren in de „hoeken” van de markt), is o.a. nagegaan welke invloed de produktiekosten per eenheid produkt (inclusief transportkosten) zouden ondergaan, indien een op de E.E.G.-markt af te zetten hoeveelheid produkt in één, twee of drie produktie-eenheden zou worden vervaardigd. Verdubbeling van de produktiecapaciteit bleek voor zestien onderzochte produkten kostendalingen per eenheid produkt in te houden, variërend van 6 tot 30 pCt. Verdrievoudiging leverde een additioneel geringe kostenbesparing op, verviervoudiging was te verwaarlozen.

Het voert in dit verband te ver om ook nog in te gaan op de Europese voordelen voor het kleinere bedrijf. Vermeld dient slechts te worden dat waar het CBI niet verder komt dan de nogal obligate stelling dat „there would be complimentary benefits for the smaller industries which depend to such a great extent for their profitable growth on the success and dynamism of large industrial enterprises”, Weisglas wat dieper ingaat op het toegenomen belang van het kleine bedrijf als gespecialiseerde toeleverancier van grote ondernemingen (en daarbij cijfers voor de Verenigde Staten en West-Duitsland geeft) en als „bedienaar” van de hoeken van de markt (nationaal en regionaal beperkte markten met zeer specifieke consumentenvoorkeuren).

dR

* I en II in E.-S.B. van resp. 11 en 18 januari jl.

De moeilijke weg naar een nieuwe sleutelvaluta

Inleiding

ENIGE maanden geleden hebben geïnteresseerden een nieuw document op hun tafel gevonden om te kunnen vaststellen in hoeverre er voortgang is gemaakt op de weg, die moet leiden tot het totstandkomen van een nieuwe sleutelvaluta. Was het in augustus 1965 een uitvoerig rapport van een studiegroep, onder leiding van de heer Ossola, dat werd gepubliceerd ¹⁾, daarna was het woord weer aan de „Group of Deputies” (voor Nederland de Thesaurier-Generaal Jhr. Van Lennep en een der directeuren van De Nederlandsche Bank, Prof. Kessler), die in juli 1966 een rapport uitbracht, dat in augustus openbaar werd gemaakt, vergezeld van een communiqué over de conferentie van Ministers en Bankpresidenten die eveneens in juli in Den Haag plaatsvond.

De plaatsvervangers, die de heer Emminger van de Deutsche Bundesbank als hun voorzitter hadden, kregen als opdracht vast te stellen: „what basis of agreement can be reached on improvements needed in the international monetary system, including arrangements for the future creation of reserve assets, as and when needed, so as to permit adequate provision for the reserve needs of the world economy”. De plaatsvervangers moesten dus tot onderhandelingen komen, terwijl de groep-Ossola zich kon beperken tot het analyseren van de verschillende oplossingen. Praktisch is het verschil echter minder groot.

Het begin van het nieuwe rapport geeft nog eens de fundamentele ideeën aan, waarover men het in de loop der jaren eens is geworden: er is op het ogenblik geen algemeen tekort aan internationale reserves, maar op den duur zal de behoefte aan meer internationale liquiditeiten groeien; de in de afgelopen jaren verbeterde internationale kredietfaciliteiten zullen van betekenis blijven, doch moeten worden aangevuld met nieuwe reserves „which are at the full disposition of the country holding them”; de nieuwe reserve-activa moet worden gecreëerd niet in verband met betalingsbalanstekorten van individuele landen, doch op basis van globale behoeften aan reserves; de creatie van reserve-activa is een geheel ander probleem dan dat van de kapitaalverschaffing aan ontwikkelingslanden (par. 7). Eén land echter (Frankrijk) verklaart reeds in het begin niet mee te doen aan de discussie van de technische aspecten van een plan tot creatie van reserves, omdat dit land van mening is, dat gezien de onevenwichtigheid in het mondiale betalingsverkeer het thans niet wenselijk is een volledig plan op te stellen (par. 8).

Verbeteringen in het huidige monetaire stelsel

Het rapport-Emminger, zoals we het naar de voorzitter zullen noemen, behandelt in hoofdzaak de creatie van nieuwe reserve-activa, doch alvorens daarop in te gaan worden verschillende andere voorstellen genoemd, die tot verbetering van het bestaande systeem kunnen leiden. Zo wordt gewezen op de mogelijkheid van verbetering in het internationale aanpassingsmechanisme, waarmee echter werkgroep no. 3 van de O.E.S.O. bezig is, terwijl de in 1964 begonnen procedure voor gezamenlijk overleg en

onderlinge beoordeling (multilateral surveillance) in herinnering wordt gebracht. Voorstellen tot harmonisatie van de politiek ten aanzien van de samenstelling der goud- en deviezenreserves, tot verbetering van de kwaliteit van de quasi-automatische trekkingsrechten op het I.M.F. en tot uitbreiding van de bestaande swap-arrangementen worden genoemd; maar dit alles moet nog uit de verf komen bij verdere besprekingen (par. 10-28).

Geheel los van de hoofdinhoud van het rapport staan deze voorstellen natuurlijk niet. Een harmonisatie van de politiek met betrekking tot de samenstelling van de goud- en deviezenreserves zal bij het tot stand komen van een nieuw reservemiddel nog dringender worden dan thans reeds het geval is. De verbetering van de kwaliteit van de semi-automatische trekkingsrechten op het Fonds staat in nauw verband met die plannen inzake nieuwe reserve-activa, die aansluiting zoeken bij de organisatie van het I.M.F.

De creatie van nieuwe reserves

De hoofdinhoud van het rapport betreft dus de beginselen, waarop een eventuele creatie van nieuwe deviezenreserves zou moeten berusten, alsmede de technische uitwerking van deze beginselen. Aan het rapport is als bijlage een vijftal iets verder uitgewerkte plannen toegevoegd, waarvan de grondbeginselen echter reeds in het rapport zelf zijn te vinden.

De lijn, in de vorige rapporten aangegeven ten aanzien van de noodzaak tot een hoger bedrag aan valutareserves in de toekomst, wordt thans doorgetrokken: zonder dat men een exact criterium kan aangeven inzake de totale wereldbehoefte aan liquiditeiten en terwijl men uitsprekt dat er thans nog geen tekort is, „it may safely be said that the additions to the stock of world reserves to be expected from gold alone will in all likelihood be insufficient to meet global requirements over time” (par. 36). Uit deze versie vloeit logischerwijze voort, dat men thans wel plannen maakt en procedures afsprekt voor het geval een creatie van nieuwe reserves noodzakelijk is (*contingency planning*), doch dat men de concrete creatie zelf pas in een later stadium ter hand neemt (par. 44-45).

In vergelijking tot het rapport-Ossola, waarin ook schema's voorkwamen die buiten het I.M.F. omgingen (de „C.R.U.” vooral), zijn de meeste leden van de commissie-Emminger van oordeel, „that reserve creation should be carried out within the I.M.F. or in close association with it” (pag. 42), met dien verstande dat deze nieuwe functie gescheiden moet blijven van het verschaffen van conditioneel krediet dat tot dusver de hoofdtaak van het Fonds is.

Het voordeel van het thans maken van een plan „voor het geval dat” is naar de mening van de meeste leden van de groep, dat er vertrouwen ontstaat in de wil van de monetaire autoriteiten om geen tekort aan wereld-deviezenreserves te laten ontstaan, waardoor speculatie en oppot-

¹⁾ Door mij besproken in *E.-S.B.* van 27 oktober 1965 onder de titel „Naar een nieuwe sleutelvaluta?”. In dit artikel werden ook het ontstaan en de werkwijze van de Groep van Tien aangeduid.

ting van goud worden ontmoedigd. Door zo'n plan wordt ook vermeden, dat men te zijner tijd zijn toevlucht moet nemen tot haastige improvisaties, terwijl de wetgevende procedure van de meeste landen reeds zoveel tijd kost, dat het plan toch pas over enkele jaren effectief kan zijn geworden.

Hiertegenover wordt een geharnast betoog van één lid geplaatst, dat geheel past in de voortdurende Frans-Amerikaanse discussie. Dit lid meent namelijk, dat er eerst maar eens een einde moet komen aan de voortdurende onevenwichtigheid van de reservevalutalanden. Als er een plan tot schepping van nieuwe reservemiddelen komt, dan verzwakt de wil in die sleutelvalutalanden om tot evenwichtige betalingsbalansen te komen. En als het plan er is, aldus Frankrijk, dan is met name voor de reservevalutalanden en de ontwikkelingslanden de verleiding groot om het in werking te stellen voordat er werkelijk behoefte is aan een ruimere liquiditeitsvoorziening (par. 46).

Men kan niet zeggen, dat dit betoog op de andere deelnemers aan het overleg geheel zonder uitwerking is gebleven. Zij wijzen er namelijk op dat onder de omstandigheden, waarin een activering van het plan zou passen, ook behoren: het bereiken van een beter betalingsbalans-evenwicht tussen de leden en de kans, dat het aanpassingsmechanisme in de toekomst waarschijnlijk beter zal functioneren (par. 48).

Trekkingsrechten of reserve-eenheden

Reeds in het rapport-Ossola en in embryo in het rapport van de plaatsvervangers van 1964 werd een onderscheid gemaakt tussen een uitbreiding van de internationale liquiditeiten in de vorm van trekkingsrechten (drawing rights) en in de vorm van nieuw gecreëerde internationaal besteedbare valuta-eenheden (reserve units). De eerste vorm is te vergelijken met de door een geldscheppende bank verleende overtrekkingsfaciliteiten, de tweede met bij een bank aangehouden tegoeden, die de vrucht zijn van het verlenen van bankkrediet.

Meermalen is betoogd, dat men kredietfaciliteiten bij een bank tot de geldhoeveelheid zou kunnen rekenen tot het bedrag, waartoe men zonder enige nadere voorwaarde, dus zonder meer, van deze faciliteit gebruik zou kunnen maken. In hoofdzaak lijkt mij dit juist als men daarbij bedenkt, dat een bank in een noodgeval toch iets gemakkelijker zal kunnen terugkomen op nog niet benutte kredietfaciliteiten dan op reeds verleende kredieten, die hun weerslag reeds gevonden hebben in de door anderen dan de kredietnemer aangehouden banktegoeden. Indien echter de faciliteit volkomen niet-conditioneel wordt verleend, is er geen enkel wezenlijk verschil meer met het tegoed. Bij gebruikmaking van de faciliteit wordt uiteraard de rest van de kredietruimte lager, terwijl degene, die de betaling ontvangt, dit bedrag gebruikt voor aflossing van het hem verstrekte rekening-courantkrediet, waartegenover dus zijn trekkingsmogelijkheid ruimer wordt.

Internationaal zou het ook zo geregeld kunnen worden, indien men niet bij het Internationale Monetair Fonds van het begin af aan de in het verdrag van Bretton Woods vastgelegde techniek had toegepast van „currencies to be

drawn". Dit betekent, dat het Fonds geen rechtstreekse overdracht van trekkingsrechten kent en dat een gebruik van verhoogde niet-conditionele trekkingsrechten door A voor betaling aan B niet alleen A en B aangaat, zoals uit een volkomen analogie met het bankwezen zou volgen, maar ook C, waarvan de valuta door A wordt betrokken. Meestal zal C deze trekking moeten honoreren door dollars aan A te verschaffen en het gevolg is dat B dollars krijgt, A zijn verdere trekkingsrechten ziet verminderen en C in plaats van dollars trekkingsrechten krijgt. Omdat C in het algemeen een van de Groep van Tien is, voelt deze groep een dergelijke gang van zaken zo, dat zij de liquiditeit van het Fonds moet waarborgen bij een eventuele verhoging van bijv. de goudtranches.

Zij die primair oplossingen via het Fonds zoeken, komen als vanzelf uit bij de trekkingsrechten, maar worden dan ook geconfronteerd met het boven geschetste liquiditeitsprobleem van het Fonds. Denkt men niet in de eerste plaats aan oplossingen vanuit de bestaande Fondstechnieken, dan zal het scheppen van valuta-eenheden het meest in aanmerking komen, al noemt het rapport-Emminger ook hier de mogelijkheid van „overdraft facilities" (par. 54). De meeste plaatsvervangers hebben een zekere voorkeur voor de „eenheid" tegenover het „trekkingsrecht", o.a. vanwege de duidelijker overeenkomst met bestaande gouden deviezenreserves. En omdat geen reconstitutieplicht wordt voorzien (dus een debiteur hoeft zijn verlies aan reserve-eenheden niet aan te vullen) — zo redeneren de meeste plaatsvervangers —, kan men zo'n schepping van eenheden alleen toevertrouwen aan een coherente groep landen, landen, die bijv. te vinden zijn voor coördinatie inzake „adjustment policies" en die ook belangrijke staten zijn in financieel en commercieel opzicht en gezamenlijk ook flink wat goud hebben.

Men ziet de Groep van Tien al opduiken, als men deze argumenten leest, maar het rapport zegt uitdrukkelijk dat het lidmaatschap moet worden gebonden aan bepaalde criteria, zodat het gaat om een *open groep*, die echter toch weer niet te groot mag zijn. Aan deze zienswijze, die vooral bij bepaalde Europese landen aanhang heeft, is nog verbonden dat aan landen buiten de beperkte groep eenheden of I.M.F.-faciliteiten zouden worden verstrekt, gefinancierd door de groep. Men zie voor deze visie, die ook weer varianten kent, par. 58-64 en 99 en plannen A (Emminger-plan) en C (het Engelse „sample scheme"). De groep zou dus opkomen zowel voor de financiering van nieuwe valuta-eenheden binnen de groep, alsook voor de financiële ondersteuning van eenheden of faciliteiten buiten de groep. Dit is ook in overeenstemming met wat tot driemaal toe uitdrukkelijk als mening van de gehele commissie (minus Frankrijk) wordt gesteld, nl. dat elke regeling in de reservebehoefte van de gehele wereld moet voorzien *en* dat er een speciale verantwoordelijkheid is van de voornaamste landen, die terzake van het functioneren van het internationale monetaire bestel een sleutelpositie innemen (par. 56, 83 en 98 sub 7).

Tegenover de aldus uiteengezette visie, stelt het rapport de mening van de „managing director" van het Fonds, gesteund door enkele leden van de groep, die niet zo'n

(I. M.)

Met één aandeel **VEREENIGD BEZIT VAN**

scherp onderscheid tussen de beperkte groep en de anderen wil maken en eenheden of trekkingsrechten aan alle Fondsleden wil verstrekken op een uniforme basis en ook met beslissingsrecht voor allen. Het zwakke punt is, zoals overigens wordt toegegeven, dat de financiering van deze Fondsplannen toch ook weer voor rekening van de beperkte groep zou komen (par. 65-66 en 100 en plannen D en E). Ten slotte is er ook nog de mening van een lid (de Verenigde Staten) die in een „dual approach” een combinatie van beide stelsels wil (par. 67 en plan B).

Het functioneren van nieuwe valuta-eenheden

In het bovenstaande voorbeeld, ontleend aan het nationale bankwezen, is er stilzwijgend van uitgegaan, dat de kredietfaciliteiten of tegoeden door iedere crediteur zouden worden aanvaard, omdat deze er vertrouwen in heeft, dat hij ze zelf te allen tijde weer kan gebruiken. Internationaal spreekt dit alles echter niet vanzelf. Prof. Goedhart heeft er op een m.i. overtuigende wijze op gewezen dat er principieel geen noodzaak aanwezig is „dit nieuwe reservemiddel door enigerlei proportionaliteitsvoorschrift bij creatie of gebruik te binden aan het goud”²⁾. Het nieuwe middel zal naar zijn mening het beste functioneren als het wat de gebruiksmogelijkheden betreft met goud wordt gelijkgesteld.

In het rapport van de plaatsvervangers gaat men zover echter niet. Er worden twee mogelijkheden geschetst om de bereidwilligheid van een land, dat eenheden ontvangt, niet te zwaar te belasten. De ene is, dat ieder land wel verplicht zou zijn om de eenheid te aanvaarden, maar dat bij een voorraad boven een bepaalde grens een omwisseling tegen valuta van deelnemers of tegen goud zou plaatsvinden (holding unit). De andere mogelijkheid is, dat er een „transfer ratio linking the use of the reserve unit to gold” (par. 75) zou komen. Bij elke overdracht van eenheden zou dan eenzelfde bedrag aan goud moeten worden betaald. Prof. Goedhart heeft op het onlogische van beide mogelijkheden gewezen. Het kunnen betalen in goud is op zichzelf geen bewijs van een goede positie aan totale internationale reserves en ook een omwisseling van een teveel aan eenheden tegen goud zou niet logisch zijn, omdat, aldus Goedhart, bij de verdeling van de nieuwe reservemiddelen de omvang van de goudvoorraden van de afzonderlijke landen irrelevant is³⁾. Daaraan zou nog kunnen worden toegevoegd, dat zeker in een beperkte groep landen van goed financieel gedrag niet verwacht mag worden dat enig land gedurende lange tijd zijn partners met teveel valuta-eenheden opscheept.

Hoe dan ook, er schijnt iets in de geest van een „holding limit” of een „transfer ratio” volgens het rapport te moeten komen, al wordt er bij gezegd, dat na het opdoen van meer ervaring „holding limits might over time be less needed or even discarded” (par. 73) en al zijn van de verschillende sub-varianten diegene het beste, die niet uitgaan van goud alleen, maar van het totaal aan goud en andere internationale reserves (par. 77).

Ik kan hier de discussie tussen de voorstanders van beide benaderingswijzen niet op de voet volgen: men vindt deze discussie en verwante onderwerpen, als de implicaties voor de sleutelvalutalanden, in de paragrafen 71 t/m 82. Hierin

(I. M.)

Mapje

DE P.T.T. verraste ons dezer dagen met een aardig uitgevoerd mapje voor het bewaren van de girobescheiden.

Enige weken geleden probeerde de Minister van Verkeer en Waterstaat heel trouwhartig de Kamer met een door zijn ambtenaren opgediend kluitje in het riet te sturen: vermindering van een door hem voorgestelde portoverhoging zou ten gevolge van de daardoor te derven inkomsten voor het P.T.T.-bedrijf een vertraging in het aanbrengen van telefoonaansluitingen met zich brengen.

Ongaarne zien wij een gegeven paard in de bek, maar als wij de redenering van de Minister toepassen, rijst bij ons wel de vraag: hoeveel telefoonaansluitingen kosten die mapjes?

dr

komt ook nog een andere controversionele kwestie aan de orde, nl. of men bij het gebruik van de nieuwe reservemiddelen al dan niet nog extra waarborgen moet eisen om de monetaire discipline te vergroten. Niet controversioneel is de opvatting dat er aan het nieuwe internationale geld een goudclausule moet zijn verbonden, een clausule die transacties met het I.M.F. overigens reeds bezitten.

Wat betreft de feitelijke organisatie ten aanzien van het in werking treden van een plan tot het creëren van reserves, is de meerderheid van de plaatsvervangers voorstander van een procedure in twee stadia. Men stelt zich voor dat een concreet voorstel wordt gedaan door de „managing director” van het Fonds, of door één der deelnemende landen, maar dan met advies van de I.M.F.-president (en eventueel de secretaris-generaal van de O.E.S.O. en de „general-manager” van de B.I.S.). Eerst zal dan de beperkte groep zich moeten uitspreken en als deze het met de vereiste gekwalificeerde meerderheid (bijv. overeenkomstig de regels van de thans reeds geldende „General Arrangements to Borrow”) aanneemt, zal het Fonds zich over het voorstel — ook met een bepaalde stemprocedure — moeten uitspreken. Een minderheid van de plaatsvervangers wil dit omkeren en dus eerst het Fonds en dan de beperkte groep inschakelen (par. 83-87).

Conclusies

IN mijn vorige E.-S.B.-artikel over deze materie sprak ik een zekere voorkeur uit voor een oplossing in het kader van het I.M.F. Ik wees erop, dat de Groep van

²⁾ C. Goedhart: „Goud en een nieuw internationaal reservemiddel” in *Maandschrift Economie*, april 1966, blz. 336.

³⁾ C. Goedhart, t.a.p., blz. 334.

1894 : aandeelhouder in ca. 200 ondernemingen

Tien in het Fonds reeds een dergelijke preponderante positie inneemt, dat ook een eventuele creatie van nieuwe reserve-activa toch voor het overgrote deel door en ten behoeve van die groep zou plaatsvinden. Voorts meende ik dat de nieuwe faciliteiten alleen ten goede zouden moeten komen aan landen, die aan een aantal objectieve criteria zouden voldoen. Het rapport-Emminger heeft in verschillend opzicht tot een naar elkaar toegroei van de standpunten geleid, al is van een gemeenschappelijke visie nog zeker geen sprake ⁴⁾.

Frankrijk, dat in het vorige rapport de voornaamste tegenstander was van een Fonds-benadering, heeft zich thans aan de concrete uitwerking van plannen onttrokken. Alle anderen erkennen de speciale verantwoordelijkheid van de beperkte groep. De meerderheid van de plaatsvervangers, die voorstander is van „creation of reserve units by a limited group”, wijst er uitdrukkelijk op, dat deze groep open moet zijn. In plan A (het Emmingerplan) worden de voorwaarden, waaraan de leden van deze groep zouden moeten voldoen, opgesomd: zij moeten de verplichtingen van de „General Arrangements to Borrow” kunnen vervullen, hun valuta's moeten convertibel zijn, zij moeten de bestaande en eventueel nog in te voeren verplichtingen inzake „multilateral surveillance” en inzake het internationale aanpassingsmechanisme aanvaarden en zij moeten bruikbare valuta's aan het I.M.F. kunnen leveren om het Fonds in staat te stellen trekkingsrechten aan niet-leden van de groep te verstrekken (Plan C heeft een in hoofdzaak overeenkomstige opstelling).

Ik meen dat deze voorwaardelijke openstelling van de groep veel verder gaat dan in het rapport-Ossola, dat sprak van „a small group of industrial countries, which might or might not be larger than the Group of Ten”, en dat dit een grote vooruitgang is.

Door het wegvallen van de door Frankrijk indertijd naar voren gebrachte idee van een „collective reserve unit” (C.R.U.), die volkomen buiten het I.M.F. om zou gaan, is de weg geopend voor een ruimere inschakeling van het Fonds: alle vijf concrete plannen voorzien in „reserve creation within the I.M.F. or in close association with it” (par. 42). Vorderingen zijn er dus beslist gemaakt en temeer omdat de aanhangers van de „beperkte groep” ook hebben aangegeven wat zij „voor de anderen willen doen”, lijkt een oplossing binnen de mogelijkheden te liggen.

De Ministersconferentie van juli 1966 in Den Haag, op welke conferentie het rapport van de plaatsvervangers besproken werd, verzocht blijkens het slotcommuniqué aan deze plaatsvervangers om de besprekingen voort te zetten. Meer in het bijzonder zou men echter een aantal gezamenlijke bijeenkomsten met de „Executive Directors” van het I.M.F. moeten houden, waarover dan niet later dan medio 1967 gerapporteerd zou worden. Frankrijk onthield zich ook nu weer van de medeverantwoordelijkheid voor het aanbevelen van deze samenkomsten, doch doet er in feite wel aan mee. Het zal interessant zijn te zien of het nieuwe rapport van de plaatsvervangers thans tot overeenstemming, onderling en met het I.M.F., zal hebben geleid.

Tilburg.

H. W. J. BOSMAN.

⁴⁾ Voor een uitvoerige, meer technische, behandeling verwijs ik naar het instructieve artikel van Dr. D. M. N. van Wensveen: „Hoe werkt zo'n nieuw internationaal reservemiddel”, *Bank- en Effectenbedrijf*, oktober en december 1966.

Dienstplicht, legervorming

DE recente mededeling van de Minister van Defensie nopens de verkorting van de werkelijke duur der eerste oefening voor dienstplichtigen bij de Koninklijke Landmacht tot 16 resp. 18 maanden, alsmede de daarop verschenen reacties ¹⁾, vestigen de aandacht op een aantal facetten van dienstplicht en legering, die niet alleen voor het betrokken departement, maar ook voor de nationale huishouding van belang zijn. De dienstplicht, noodzakelijk ter vervulling van de aanvaarde verplichting tot instandhouding van omvangrijke, in vredetijd parate strijdkrachten, leidt tot legervorming met frequente wisseling van personeel. Ervaring, steeds meer gewenst door technisch ingewikkelder materieel, wordt bij diensttijdverkorting in mindere mate verkregen. Bij deze in beginsel ondoelmatige situatie voegt zich, dat de dienstplichtige slechts gedurende zijn parate tijd een functie vervult in de legervorming. De voorafgaande opleidingstijd is in dit opzicht onrendabel.

Verschillende diensttijdstelsels

De aangekondigde diensttijdverkorting zal vrijwel geheel ten laste van de opleidingsperiode worden gebracht. Een binnen de Tweede Kamer ²⁾ geopperde verkorting tot 15 resp. 18 maanden diensttijd gaat hierin minder ver. Beide stelsels kunnen worden vergeleken met het vigerende systeem.

Op basis van een permanent benodigde parate dienstplichtige sterkte van 40.000 man, waarvan een kwart in functies, waaraan een iets langere diensttijd is verbonden, rekening houdend met de thans gebruikelijke, tweemaandelijke opkomst onder de wapenen en onder verwaarlozing van het sterkteverloop tijdens de werkelijke dienst (bijv. door afkeuring ³⁾), ontstaat op enkele essentiële punten het volgende beeld (zie tabel 1 op blz. 104).

De gemiddelde jaarsterkte, die onafhankelijk van de beide andere grootheden reageert, geeft de absolute omvang in manjaren van de onttrekking der dienstplichtigen aan de nationale economie. Hoewel de diensttijdverkorting bij het voorstel van de Tweede Kamer groter is, leidt het stelsel najaar 1967 tot een lagere sterkte. Diensttijdverkorting is derhalve niet identiek met grotere beschikbaarheid in de civiele sector. Bepalend is de verdeling van de verkorting over opleidings- en parate tijd. Een verkorting, uitsluitend ten laste van de parate tijd, zou de sterkte doen toenemen en tot een produktieverlies binnen de Nederlandse economie leiden. Een genuanceerd oordeel is derhalve op zijn plaats indien over het verband tussen de duur van de diensttijd en de spanningen op de arbeidsmarkt wordt gesproken en men kan niet, zoals Dr. W. Drees ⁴⁾, uit een verkorting van de eerste zonder meer tot een afnemng van de laatste concluderen.

De sterkte van de lichtingsploeg geeft een indicatie van het aantal onttrekkingen aan de nationale economie. Een bedrijf zal liever 10 werknemers twee jaar missen dan in 20 gevallen met een afwezigheid van één jaar worden geconfronteerd. Vergroting van de lichtingsploeg heeft een nadelig effect.

ning en de Nederlandse economie

Het aantal te geven opleidingen is — naast de personeelssterkte — van invloed op de voor rekening van de gemeenschap komende defensiekosten. De specifieke opleidingskosten verdienen bijzondere aandacht, omdat nopens de hoogte ervan herhaaldelijk van misvatting blijkt⁵⁾. De mechanisatie en de verhoging van de vuurkracht van het leger leiden tot een toeneming van de opleidingen, waarbij wordt gereden met rups- of andere terreinvoertuigen en die, waarbij wordt geschoten met zware kalibers. De kosten per opleiding moeten hier dunkt mij niet in honderden, maar in duizenden guldens worden uitgedrukt.

Het zijn juist de minder doelmatige verhoudingen, waaronder dienstplichtigen een rol spelen in de leger vorming, die nopen om alternatieve diensttijdstelsels te toetsen op de wijzigingen, die zij op kritische punten brengen. De aangekondigde diensttijdverkorting blijkt over de gehele linie tot gunstiger uitkomsten te leiden dan het voorstel uit de Tweede Kamer. Ten opzichte van de huidige situatie is het belangrijkste effect de sterktevermindering met 6.000 man, die klaarblijkelijk is gewaardeerd op ca. f. 2.000 jaarlijks aan de man verbonden kosten van soldij, voeding e.d. Zo vindt men de door de Minister genoemde besparing van f. 10 à 15 mln., die vervolgens wegvalt aan de voor uitbreiding van het selectie-apparaat te maken kosten. Een beschouwing op langere termijn toont evenwel een tweetal aspecten van de diensttijdverkorting, die nog moeten worden gezien.

Gevolgen van de aangekondigde diensttijdverkorting

Er dient mede te worden gerekend, dat de geschetste gevolgen van het nieuwe diensttijdstelsel via een overgangsfase intreden en voorts dat aan de structurele wijziging, wanneer deze eenmaal volledig is doorgewerkt, krachten inherent zijn, die in een tweede fase tot verdere consequenties leiden.

a. De lichtingsploeg, voorafgaande aan de eerste ploeg waarvoor de diensttijdverkorting geldt, heeft niet te worden opgeroepen. Dit zal medio 1967 het geval kunnen zijn. Ruwweg geldt dan, dat de daling van de gemiddelde jaarsterkte in 1967 voor de helft en in 1968 ten volle wordt verwezenlijkt. Voorts worden in 1967 vijf in plaats van zes lichtingsploegen opgeleid; de laatste twee van deze ploegen hebben een iets hogere sterkte.

b. Nadat in 1968 de lagere sterkte is bereikt, wordt daarmee het opleidingsapparaat met bijna 30 pCt. ingekrompen. Hierdoor komen gebouwen vrij voor afstoting of andere aanwending, in welk geval nieuwbouwkosten worden bespaard. Tevens komt personeel vrij, in het bijzonder ter bezetting van parate functies, zodat de parate behoefte aan dienstplichtigen zal dalen.

De omvang van het opleidingsapparaat volgt wijzigingen in het aantal opgeleide dienstplichtigen weliswaar niet op de voet, maar reeds eerder is gebleken dat ingrijpende veranderingen hun invloed op langere termijn terdege laten gelden. Zo heeft de aanmerkelijke vermindering van de sterkte van de landmacht bij de reorganisatiemaatregelen van 1964 enige jaren later geleid tot een

tweede fase van hergroepering. Deze uit zich thans in een concentratie van opleidingen, waardoor zowel gebouwen uit de exploitatie kunnen worden genomen als opleidingspersoneel in een parate functie kan worden geplaatst⁶⁾.

Aangenomen is

- dat de vaste bezetting der opleidingseenheden zich tot het aantal opgeleiden verhoudt als 1 : 3, zodat de 6.000 man lagere opleidingssterkte tot een 2.000 man lagere parate behoefte aan dienstplichtigen voert;
- dat deze vermindering zich manifesteert in de categorie van de langer dienende dienstplichtigen;
- dat deze „tweede fase” in 1969 reeds voor de helft kan worden geëffectueerd en in 1970 ten volle.

De beide genoemde facetten leiden voor de achtereenvolgende jaren tot het volgende beeld (zie tabel 2 op blz. 104).

Uit deze opstelling blijkt, dat lichtingsploeg en opleidingen op den duur zullen zijn gedaald met ca. 3 pCt. van hun oorspronkelijke grootte. De gemiddelde jaarsterkte is ten slotte met ca. 15 pCt. gedaald. Daarnaast valt de aandacht op de tussentijdse, eenmalige vermindering van het aantal opleidingen.

Voor het Departement kan de in 1970 optredende jaarlijkse besparing nu worden aangevuld met:

3.000 man rechtstreeks dalende kosten (f. 2.000 p.j.)	... f. 6 mln.
9.000 man nauwelijks dalende kosten, bijv. van huisvesting (f. 1.000 p.j.) f. 9 mln.
1.200 lange opleidingen (f. 5.000 p.j.) f. 6 mln.
totaal ca. f. 20 mln.	

De totale besparing wordt daarmee f. 30 à 35 mln. Deze som verdraagt vergelijking met het door de Chef van de Generale Staf indertijd genoemde bedrag van f. 24 mln. aan besparingen op grond van de reorganisatiemaatregelen uit 1964. Het is daarbij goed, zoals deze autoriteit het deed, de besparing te meten, niet aan het totale defensiebudget, maar aan de investeringsmarge van de landmacht van ca. f. 250 mln. per jaar.

Naast de jaarlijks terugkerende besparing mag niet onvermeld blijven een reeks van incidentele besparingen: 6.000 minder te geven opleidingen in 1967, de

¹⁾ O.a. van Mr. Drs. C. B. A. Spij: „Een economische waardering van de dienstplicht” in *E.-S.B.* van 10 augustus 1966.

²⁾ Voorlopig Verslag Defensiebegroting 1966.

³⁾ Hoewel in dit verband niet aan de orde, zij opgemerkt dat de — toenemende — afkeuring tijdens werkelijke dienst een vorm van verspilling is, waardoor een bedrijfseconomische grond ontstaat om een vergroting van het beschikbare contingent dienstplichtigen primair te gebruiken voor een verscherping der inkeuringseisen.

⁴⁾ Dr. W. Drees: *De vorming van het regeringsbeleid*, 1966, blz. 53.

⁵⁾ Mr. Drs. Spij, deze kosten stellende op f. 900 per dienstplichtig jaar (*E.-S.B.* van 10 augustus 1966, blz. 814), ziet over het hoofd dat zijn bron (Rapport van de Commissie werkelijke diensttijd dienstplichtigen, 1959, bijlage 22, noot 1) met dit bedrag doelt op de personeelskosten van de dienstplichtige zelf.

⁶⁾ Vgl. de *Defensienota 1964* en blz. 5 van de Memorie van Toelichting Tweede Kamer bij de Defensiebegroting 1966.

besparing op aan de man verstrekte uitrusting voor de niet-opgeroepen lichtingsploeg en ten slotte de voor- delen, verbonden aan het vrijvallen van gebouwen in de opleidingssector.

Behalve de gevolgen voor het defensiebudget heeft voor de Nederlandse economie allereerst betekenis, dat ca. 9.000 manjaren ter beschikking komen, waardoor een jaarlijkse produktiewinst van f. 100 mln. kan ontstaan. Dit verkrijgt meer gewicht, naarmate de schaarste op de arbeidsmarkt groter is.

De kleinere lichtingsploeg heeft een gunstige invloed op het verlies dat bij hernieuwde aanpassing in de burgerlijke samenleving optreedt. Toch kan juist op dit punt een controverse worden verwacht.

Verdere mogelijkheden tot diensttijdverkorting

Van een verdere verkorting mag worden verwacht, dat deze ten koste van de parate tijd zal gaan. Dit betekent, zoals in het voorafgaande is gebleken, dat de gemiddelde dienstplichtige sterkte zal toenemen en daarmee de belasting van de nationale economie. Deze belasting is progressief. Een verdere diensttijdverkorting van 2, 4 of 6 maanden ten laste van de parate tijd zou de voor de eindtoestand van 1970 berekende gemiddelde sterkte van 52.000 dienstplichtigen brengen op resp. 54.800, 59.000 en 66.000. De succesievelijke verkortingen met 2 maanden kosten de arbeidsmarkt resp. 2.800, 4.200 en 7.000 manjaren.

De invloed op het defensiebudget gaat verder en bestaat niet alleen uit een toenemende vermindering van het rendement der opleidingskosten. Legervorming met behulp van dienstplichtigen leidt tot frequente wisseling in de bezetting der parate functies. Het bedienende personeel van technisch ingewikkeld materieel mist in de aanvang de ervaring om slijtage tot een minimum te beperken en brengt daardoor relatief hoge onderhouds- en revisiekosten mede.

Het onderhoudspersoneel ontvangt tijdens de parate tijd een nadere militaire vorming, die thans reeds een tijdsbeslag van 24 pCt. legt. (Dit leidt ertoe dat de produktieve tijd slechts 46 pCt. bedraagt ⁷⁾). Het geniet wellicht te weinig bekendheid, dat de logistieke sector een grote groep dienstplichtigen omvat, die naast de algemene beschikbaarheidsnuttigheid van het parate leger een gebruiksnuttigheidsfunctie heeft, die het mogelijk maakt produktiviteitsnormen aan te leggen. Een verhoging van de produktie in deze sector leidt tot lagere kosten van de overige militaire onderhouds capaciteit of tot vermindering van uitbestedingskosten.

De conclusie moet zijn, dat een verdere diensttijdverkorting op verschillend terrein tot verscherping van een thans reeds minder efficiënte situatie leidt.

(I.M.)

WARMTE - TECHNIEK
BEUKERS - SCHIEDAM

TABEL 1.

Lichtingsploeg, dienstplichtige sterkte en aantal te geven opleidingen bij de landmacht

	diensttijd in maanden	opleidingstijd in maanden	parate tijd in maanden	sterkte lichtingsploeg	gemiddelde jaarsterkte	jaarlijks aantal opleidingen
huidige stelsel voorstel	18 of 21	6 of 8	12 of 13	6.538	61.154	39.231
Tweede Kamer stelsel najaar 1967 ..	15 of 18 16 of 18	5 of 6 4 of 6	10 of 12 12	7.667 6.667	60.000 55.000	46.000 40.000

TABEL 2.

Lichtingsploeg, dienstplichtige sterkte en opleidingen bij de landmacht, 1966 t/m 1970

jaar	parate behoefte		sterkte lichtingsploeg	gemiddelde jaarsterkte	jaarlijks aantal opleidingen
	korter dienend	langer dienend			
1966 ..	30.000	10.000	6.538	61.154	39.231
1967 ..	30.000	10.000	6.538/6.667	58.077	32.948
1968 ..	30.000	10.000	6.667	55.000	40.000
1969 ..	30.000	9.000	6.500	53.500	39.000
1970 ..	30.000	8.000	6.333	52.000	38.000

TABEL 3.

opleidingstijd	contractduur		
	4 jaar	5 jaar	6 jaar
a. per contractant bespaarde opleidingen			
4 maanden	2,67	3,67	4,67
6 maanden	2,50	3,50	4,50
b. per contractant bespaarde maanden werkelijke dienst			
4 maanden	10,67	14,67	18,67
6 maanden	15	21	27
c. per contractjaar bespaarde maanden werkelijke dienst			
4 maanden	2,67	2,93	3,11
6 maanden	3,75	4,20	4,50

Een beroepsleger

Vanuit deze achtergronden ziet men de wens ontstaan om te komen tot legervorming met behulp van niet-dienstplichtig, langer dienend personeel.

In de eerste plaats denkt men aan een beroepsleger; het rendement der opleidingen is hier maximaal. Nu verliezen bespiegelingen over de gevolgen van een beroepsleger aan waarde door de gerechtvaardigde twijfel nopens de verwezenlijkingkans. Rekening houdende met het naar volksaard divergerende aanzien van het militaire beroep, verdraagt 30 pCt. beroepspersoneel bij de landmacht vergelijking met Engeland (100 pCt.), Duitsland (49,6 pCt.), België (50,8 pCt.) en Frankrijk (34,5 pCt.) ⁸⁾ en is er geen aanleiding om een ingrijpende wijziging van het Nederlandse percentage te verwachten.

Overigens dient men, los van de praktische mogelijkheden, het effect van de overgang op een beroepsleger

⁷⁾ De Militaire Spectator, augustus 1966, blz. 351.

⁸⁾ Memorie van Antwoord Tweede Kamer Defensiebegroting 1966, blz. 16 en — voor de analyse der percentages — blz. 17. Door de diensttijdverkorting en de daling der dienstplichtige sterkte met 15 pCt. zal het Nederlandse percentage stijgen tot 33,5.

met betrekking tot de defensiekosten niet te onderschatten. Een beroepsleger brengt op den duur een hogere gemiddelde leeftijd en een verzwaring van de pensioenlasten mede. De ervaringen van het Verenigd Koninkrijk zijn hier illustratief. Bij een daling van het percentage dienstplichtigen van 36 tot 14 steeg de gemiddelde bezoldiging per man in het leger met 110 pCt. in een periode, dat de lonen in de industrie met 40 pCt. toenamen⁹⁾. Zonder een gelijktijdige inkrimping van de parate sterkte¹⁰⁾ moet men van een beroepsleger een sprongsgewijze stijging verwachten van de bezoldigingskosten, die in de begroting 1966 voor de landmacht zijn geraamd op f. 431 mln. De hier tegenover staande toevvoer van dienstplichtigen aan de industrie omvat een groter aantal maar moet ten gevolge van het leeftijdsverschil lager worden gewaardeerd¹¹⁾.

Een volledig beroepsleger blijkt derhalve meer nadelige facetten te vertonen dan men na de schildering van onrendabele dienstplichtigen zou menen. Zonder nader, meer gedetailleerd, onderzoek kan niet worden geconcludeerd, dat een volledig beroepsleger de meest doelmatige situatie zou scheppen.

Werving van technische specialisten

Het wekt dan ook geen verbazing, dat de legerleiding reeds geruime tijd naar wegen uitziet om het rendement der opleidingen op andere wijze, door de werving van contractanten, te vergroten. Men tracht de typische, aan een beroepsleger verbonden vraagstukken te vermijden door te werven op of onder de dienstplichtige leeftijd. Het contractantenstelsel, waarbij geen pensioenaanspraken ontstaan, leidt zodoende een eindweegs tot het beoogde doel.

Een contractant met een diensttijd van 4 jaar vervangt in een parate functie, waarvoor de opleidingstijd 6 maanden bedraagt, achtereenvolgens $(48-6) : (18-6) = 3\frac{1}{2}$ dienstplichtigen en brengt het aantal te geven opleidingen terug met $3\frac{1}{2}-1=2\frac{1}{2}$. Dit zelfde aantal ($2\frac{1}{2}$) maal de opleidingsduur (6) levert het aantal maanden werkelijke dienst, hetwelk niet behoeft te worden vervuld. In tabel 3 is dit nader uitgewerkt.

De door Staatssecretaris Haex in gang gezette werving van technische specialisten voor de landmacht, hoezeer ook stoelend op de noodzaak van een adequate parate functievervulling bij technisch ingewikkelder materieel, verkrijgt nu een diepere betekenis.

In de bespaarde opleidingskosten ligt de ratio voor een hogere beloning tijdens de diensttijd en een premie na afloop daarvan. Hier werkt voorts een kracht om de technische specialisten primair te plaatsen in de functies, waarvoor de opleiding het kostbaarst is. Daardoor is het niet uitgesloten, dat de gunstige arbeidsvoorwaarden, die voor een toereikende wervingskracht essentieel zijn, gepaard gaan met lagere totale uitgaven bij Defensie¹²⁾.

Voorts stijgt door de werving van technische specialisten de sterkte aan vrijwillig dienend personeel, maar neemt de dienstplichtige sterkte in grotere mate af. Het

aantal vrijwilligers dat men nodig heeft, ligt tussen de 12.000 en 15.000 per periode van vier jaar. Ervan uitgaande, dat na enige jaren dit aantal van 12.000 contractanten wordt bereikt, kan de hiermede gepaard gaande mogelijke vermindering van de dienstplichtige sterkte zeker op 15.000 man worden gesteld en de vermeerdering van het nationale arbeidspotentieel op 3.000 manjaren.

De gemiddelde dienstplichtige sterkte zou daarmee tot minder dan 40.000 dalen. De behoefte aan mobilisabele mankracht kan hiermede worden gedekt. De Commissie werkelijke diensttijd dienstplichtigen merkt hierover op: „Elke situatie, waarbij de jaarbehoefte aan dienstplichtigen vermindert en de aanwezige sterkte aan (semi-)beroepspersoneel evenredig vermeerderd, *b.v. door de werving van contractanten*, draagt bij tot een meer doelmatige afstemming van de behoefte aan dienstplichtigen bij de parate eenheden op die bij de mobilisabele eenheden”¹³⁾.

Het wervingsplan technische specialisten, waarbij de druk op de arbeidsmarkt vermindert én de defensiekosten kunnen dalen, verdient derhalve de goede ontvangst, die het tot heden heeft gehad¹⁴⁾. Het biedt de meest geschikte, praktisch bereikbare legervorming en verlicht de last van de dienstplicht op een wijze, die op economische gronden zonder twijfel dient te worden geprefereerd.

De verdeling van de last der dienstplicht

Men mag echter verwachten, dat deze voorkeur niet allen in gelijke mate aanspreekt. Tot heden is de situatie geweest, dat het oproepbare contingent dienstplichtigen en de benodigde oproepsterkte onderling nauwkeurig aansloten. Voor de toekomst zijn vergroting van het be-

⁹⁾ Dr. J. van Ypersele de Strihou: „Nationale defensielast en hulp aan ontwikkelingslanden” in *E.-S.B.* van 25 mei 1966.

¹⁰⁾ Engeland verminderde de legersterkte dan ook (van 400.000 in 1956 tot 180.000 thans). Zie Anthony Verrier: *An Army for the Sixties*, 1966, blz. 118.

¹¹⁾ Dr. J. van Ypersele de Strihou, *ibid.*: het loon in de leeftijdsgroep der dienstplichtigen ligt in de Verenigde Staten 30 pCt. onder het gemiddelde loon.

¹²⁾ Bij de introductie werd vermeld: a) dat de werving zich in het bijzonder richt op chauffeurs voor het nieuwe gemechaniseerde materieel, en b) dat bij gelukte werving „voor miljoenen” zal kunnen worden bespaard, mede door geringere slijtage van het materieel (*N.R.C.* van 22 februari 1965).

¹³⁾ Rapport van de Commissie, blz. 65.

¹⁴⁾ Naar werd medegedeeld, is onlangs de duizendste technische specialist gewonnen en in dienst getreden.

(I.M.)

BEDRIJFSADMINISTRATIEKANTOOR HOLLAND N.V.
CENTRUM VOOR ELEKTRONISCHE INFORMATIEVERWERKING

COOLSINGEL 49 — ROTTERDAM — TELEFOON No. 11 61 55

schikbare contingent en verlaging van de benodigde oproepsterkte te verwachten. De beschikbare mankracht zou dan niet volledig behoeven te worden gebruikt. Overwegingen van rechtvaardige verdeling, gepaard aan de wens tot diensttijdverkorting, zouden, mits verwezenlijkt, bedrijfseconomisch ondoelmatige verhoudingen voor land en leger kunnen scheppen. Juist voor degenen, die deze ontwikkeling ongewenst achten, is er aanleiding alternatieve mogelijkheden te bepleiten.

Van een der mogelijkheden: verzwaaring van de keuringseisen ter beperking van het beschikbare contingent, mag niet worden aangenomen, dat zij — hoe doelmatig ook ter vermindering van de afkeuringen tijdens de werkelijke diensttijd — het rechtvaardigheidsgevoel bevreemdt. Dit kan wel het geval zijn met een tweetal andere mogelijkheden, aan de uitwerking waarvan ter voorkoming van verdere diensttijdverkorting aandacht dient te worden geschonken:

- a. een verruiming van het vrijstellingsbeleid; te denken valt aan vrijstelling voor de tweede broeder, voor de oudste zoon uit kinderrijke gezinnen en/of voor het enig kind;
- b. een opheffing, althans ten dele, van de aantasting van dat element in het rechtvaardigheidsgevoel, dat berust op financiële overwegingen. De opgeroepen dienstplichtige derft inkomen in vergelijking tot de niet-opgeroepene. Aan dit bezwaar kan in beginsel op twee manieren worden tegemoetgekomen: door

de heffing van een defensie- of „weerbelaasting” bij de niet-opgeroepen of door de uitkering van een bonus na vervulde dienstplicht.

SAMENVATTEND kan worden gezegd, dat van de aangekondigde diensttijdverkorting gunstige gevolgen voor de Nederlandse economie mogen worden verwacht. Dit mag de ogen er niet voor sluiten, dat hierbij bepalend was, dat de verkorting werd gevonden in de opleidingsduur. Het is aannemelijk, dat deze omstandigheid zich bij verdere diensttijdverkorting niet zal herhalen. Op economische gronden stoelende oordelen hebben daarmede te rekenen. Dit leidt tot afwijzing van verdere diensttijdverkorting en van een verdeling van de dienstplicht over het gehele beschikbare contingent dienstplichtigen.

Ondersteuning verdient daarentegen een ontwikkeling, waarbij de lasten van de dienstplicht worden verlicht doordat in de legervorming een grotere rol wordt gespeeld door vrijwillige dienstneming met een langere contractduur dan de diensttijd van de dienstplichtige bedraagt. Er zijn aanwijzingen, dat vergroting van het bestand beroepspersoneel slechts op beperkte schaal tot meer doelmatige verhoudingen zal voeren. In het grote aantal specialistische, technische functies lijken ruimere mogelijkheden te liggen voor de vervanging van dienstplichtigen door vrijwillig dienende contractanten.

Leiden.

H. VOLTEN.

Facetten van concentratie en groei

EEN vergelijking van de voor 1961 en 1964 door het C.B.S. gepubliceerde cijfers over de omzet en het aantal werkzame personen in de Nederlandse industrie naar grootteklasse der ondernemingen — uitgezonderd de fabricage van melk- en zuivelprodukten en het bouwbedrijf — levert na omzetting in procentuele cijfers het volgende beeld op:

I	II		III		IV		V	VI		VII
	1961	1964	1961	1964	1961	1964		1961	1964	
ca. 10 - 24 personen	41	41	6	6	6	6	1	4	5	43
25 - 49 „	26	26	9	9	8	8	2	7	7	26
50 - 99 „	16	16	11	11	11	10	1	10	9	21
100 - 199 „	9	9	12	11	12	11	1	11	10	23
200 - 499 „	5	5	15	14	15	14	1	16	15	26
500 - 999 „	2	2	12	11	12	11	2	14	12	15
1.000 en meer „	1	1	35	38	36	40	19	38	42	44

- I = grootteklasse naar aantal werkzame personen.
 II = aantal bedrijven per klasse in pCt. van het totaal aantal bedrijven.
 III = aantal arbeiders per klasse in pCt. van het totaal aantal arbeiders.
 IV = totaal aantal werkzame personen per klasse in pCt. van het totaal aantal werkzame personen.
 V = procentuele stijging van het totaal aantal werkzame personen per klasse.
 VI = omzet per klasse in pCt. van de totale omzet.
 VII = procentuele groei van de omzet per klasse.

De cijfers laten zien, dat de geldomzetten het meest gestegen zijn in de klassen met de kleinste en met de grootste bedrijven, nl. met resp. 43 en 44 pCt. Deze uitkomst geeft een indrukwekkend beeld van de groeimogelijkheden van het kleine bedrijf in een periode van technische ontwikkeling en economische groei. Die indruk wordt nog vergroot, wanneer men in aanmerking neemt, dat de klasse van de kleinste bedrijven de vermelde stijging bereikte met een toename van personeel, welke werd af-

gerond op 1 pCt., maar om precies te zijn 0,51 pCt. bedraagt. Voor nagenoeg dezelfde groei hadden de grootste bedrijven 19 pCt. meer werkers nodig. Het aandeel in de omzet van de eerste groep steeg met 25 pCt. van 4 naar 5 pCt., terwijl dit voor de laatste klasse met 10 pCt. steeg, nl. van 38 naar 42 pCt.

Ondanks een toenemende concentratie van arbeidskrachten en van het marktaandeel bij het zeer grote bedrijf, werd in Nederland tussen 1961 en 1964 de positie van kleine bedrijven met 10 tot 24 man personeel in de industrie relatief sterker door een grote stijging van de produktiviteit. De tussenliggende grootteklassen boekten alle een belangrijk kleinere omzetstijging, die in alle gevallen onder de stijging met 31 pCt. van de totale omzet bleef.

Dit beeld is geheel in overeenstemming met hetgeen wij van de technische ontwikkeling verwachten. De concentratie in de secundaire sector als gevolg van de technische vooruitgang is geen beletsel voor de groei van kleine, gespecialiseerde bedrijven met een sterk tertiaire inslag. We zien ook, dat binnen het grote bedrijf in de genoemde periode het tertiaire element, vertegenwoordigd door het aantal beampten, met 34 pCt. gestegen is, terwijl het totaal van het aantal in de grootste klasse werkzame personen met 19 pCt. steeg. De groei van het totale personeelsbestand in de gehele industrie bedroeg 8 pCt. Het tertiaire is klaarblijkelijk in de periode 1961-1964 in de Nederlandse industrie in duidelijke opmars. De beschouwde publikaties van het C.B.S., die men in de Statistische Zakboeken vinden kan, bieden een welkom inzicht in deze materie.

Utrecht.

Mr. D. HOEKSTRA.

De relatie tussen het inkomen van de Koning(in) en de Domeinen

DE nogal uitgebreide kritiek op het in juli van het vorige jaar door de regering ingediende wetsontwerp tot aanpassing van het inkomen van H. M. de Koningin aan de huidige situatie heeft ertoe geleid, dat de regering besloot over bepaalde aspecten van deze zaak eerst nog advies van de Raad van State in te winnen. In afwachting van dit advies heeft de regering verklaard niet op een spoedige behandeling van het desbetreffende wetsontwerp te willen aandringen.

Kort na de indiening van bedoeld wetsontwerp verscheen in de pers (zie o.a. *Het Vrije Volk* van 26 augustus 1966) de mededeling: „Koningin wil kroondomeinen aan rijk schenken”. In die mededeling is een relatie gelegd tussen het aldus „aangekondigde plan” van de Koningin (we laten die mededeling overigens geheel voor wat ze is!) en bedoeld wetsontwerp. Terwijl de regering en de Raad van State zich nader bezinnen over deze materie is het interessant en wellicht voor een juiste meningsvorming nuttig eens enkele historische gegevens omtrent die relatie tussen het inkomen van de Drager van de Kroon en het Kroondomein nader te bezien.

Eerst iets over „het Domein” in het algemeen. Wat zijn Domeinen? Het woord zelf is afkomstig van het Latijnse „dominium”; we vinden er het Latijnse „Dominus” in terug. „Dominus” = „heer”; „dominium” = „wat van de heer is”, dus land of goed dat eigendom is van de heer, de landsheer of van de Staat. Men spreekt dan ook wel van Koninklijke Domeinen, Grafelijke Domeinen of van Staatsdomeinen. Het woord „domeinen” geeft dus zelf al de relatie aan tussen de „heer” (de regerende vorst of de Staat) en de eigendom van land of goed.

De regeling van 1814

Die relatie lag dan ook reeds verankerd in de eerste Grondwet van ons *huidige* koninkrijk, die van 1814. Het inkomen van de Vorst werd daarin als volgt geregeld:

„De Souvereine Vorst geniet een jaarlijksch inkomen van vijftien maal honderd duizend gulden, op de wijze bij de twee volgende artikelen bepaald, en . . . er wordt wijders een behoorlijk zomer- en winterverblijf voor hem in gereedheid gebracht en onderhouden.

Bij de wet kan worden bepaald, dat aan den Souvereinen Vorst, desverkiezende, tot gedeeltelijke voldoening van gemeld jaarlijksch inkomen, in vollen eigendom, als patrimonieel goed, zal worden overgegeven zooveel domeinen, als een zuiver inkomen van vijf tonnen gouds of daaromtrent opbrengen.

Het overige gedeelte van dat jaarlijksch inkomen wordt gevonden uit het vruchtgebruik van daartoe nader te bestemmen goederen, of uit de eerste en gereedste penningen van den Lande”.

Deze eerste grondwettelijke regeling van het inkomen van de Drager van de Kroon doet veronderstellen dat men destijds zo nauw mogelijk wilde aansluiten op de historische begrippen van het „heer”, van het „landheer”, zijn. In feodale tijd onderscheidt het overheidsgezag over een gebied zich niet scherp van de privaatrechtelijke aanspraken daarop; de inkomsten van een „landheer” bestaan in de eerste plaats uit opbrengsten van bezittingen in land en goed.

Het zou ons te ver voeren wanneer wij in dit artikel op

die historische ontwikkeling dieper zouden ingaan. Bij ons vorstenhuis lag deze zaak ook wel iets anders. Wie iets van onze vaderlandse geschiedenis afweet, weet dat de band tussen ons land en ons vorstenhuis tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden in hoofdzaak op andere gronden is ontstaan.

Toch heeft men bij het regelen van het inkomen van de Vorst in 1814 blijkbaar gemeend zich te moeten richten naar historische begrippen omtrent het landsheerlijk gezag en is het hieruit te verklaren, dat men dit inkomen in de eerste plaats wilde doen ontlenen aan de inkomsten uit datgene, wat van de „heer” was, uit de Domeinen dus.

We spraken hiervoor over de eerste grondwettelijke regeling voor ons *huidige* koninkrijk. Die regeling sloot namelijk weer aan op die, voorkomende in de constitutie van 1806 voor het koninkrijk Holland onder koning Lodewijk Napoleon, en vloeide voort uit het op 24 mei 1806 tussen keizer Napoleon en de Bataafse republiek gesloten tractaat.

De vraag kan nog worden gesteld in hoeverre in de eerste grondwettelijke regeling van het inkomen van de Vorst nog een element zat van schadeloosstelling voor de bezittingen van ons vorstenhuis, voor zover die tijdens de Bataafse republiek op de Staat waren overgegaan. We willen ons in dit artikel echter beperken tot de historie van ons *huidige* koninkrijk.

De regeling van 1815

De Grondwet van 1815, noodzakelijk geworden door de samenvoeging van ons land met België, ging in die relatie tussen inkomen en Domeinen iets minder ver. Bepaald werd:

„De Koning geniet uit 's Lands kas een jaarlijksch inkomen van f 2.400.000” (guldens van 1815!) en „Bij de wet kan worden bepaald, dat aan den tegenwoordigen Koning Willem Frederik van Oranje-Nassau, desverkiezende, tot gedeeltelijke voldoening van het gemelde jaarlijksch inkomen, in vollen eigendom, als patrimonieel goed zullen worden overgegeven zoo veel domeinen, als een zuiver inkomen van vijf tonnen gouds opbrengen”.

Verder werd toen bepaald, dat voor het onderhoud van de aan de Koning beschikbaar te stellen zomer- en winterverblijven niet meer dan f. 100.000 jaarlijks ten laste van den Lande kon worden gebracht.

Bij deze regeling werd de relatie tussen het inkomen van de Koning en de Domeinen dus al iets lossier gemaakt. De bepaling, dat het overige gedeelte van dat jaarlijks inkomen zou worden gevonden uit het vruchtgebruik van daartoe nader te bestemmen goederen, komt in de Grondwet van 1815 niet meer voor. Afgezien van de geschapen mogelijkheid om tot een bedrag van f. 500.000 aan jaarlijks inkomen Domeinen in volle eigendom als patrimonieel (d.i. tot het vaderlijk erfdeel behorend) goed aan de Koning over te dragen, kwam dus het grootste deel van het toegekende inkomen (f. 1.900.000) ten laste van de Staat.

De aan de Koning beschikbaar gestelde zomer- en winterverblijven (o.a. het paleis Noordeinde te 's-Gravenhage en het paleis Het Loo te Apeldoorn) bleven het

eigendom van de Staat ¹⁾. De Koning ontving het gebruiksrecht met de verplichting tot onderhoud en ontving van de Staat in de onderhoudskosten een bijdrage van f. 100.000.

Aan de bepaling in de Grondwet van 1815, dat aan de Koning desverkiezende, tot gedeeltelijke voldoening van het jaarlijks inkomen, zoveel Domeinen in volle eigendom zouden worden overgegeven als een zuiver inkomen van vijf tonnen gouds opbrengen, werd uitvoering gegeven bij de wet van 26 augustus 1822, Staatsblad 40. Bij deze wet werden een groot aantal bezittingen van de Staat, ter voldoening aan die grondwettelijke verplichting, aan de Koning in volle eigendom overgedragen. De toen overgedragen bezittingen hielden dus op Domeinen van de Staat te zijn en werden particulier eigendom van de Koning (Domein des Konings).

De regeling van 1848

Deze situatie heeft geduurd tot 1848, in welk jaar deze bezittingen door Koning Willem II weer als „Kroondomeinen” aan de Staat in eigendom werden teruggegeven. Hiermede ging gepaard een wijziging van de Grondwet, waarbij omtrent het inkomen van de Koning het volgende werd bepaald:

„Behalve het inkomen uit de domeinen, door de wet van den 26en Augustus 1822 afgestaan en in 1848 door den Koning tot Kroondomeinen aan den Staat teruggegeven, geniet Koning Willem II een jaarlijks inkomen van één millioen gulden uit 's Lands kas”.

De eigendom van de in 1822 aan de Koning afgestane bezittingen — voor zover nog aanwezig — werd dus weer aan de Staat teruggegeven, doch de inkomsten daaruit werden aan de Koning toegekend, een situatie die wel enige gelijkenis vertoont met het recht van vruchtgebruik, dat iemand kan genieten van de aan een ander in eigendom toebehorende zaken. Zo ontstond dus het huidige „Kroondomein”.

Van de in 1822 in eigendom aan de Koning overgedragen bezittingen waren hier en daar stukken verkocht. De opbrengst daarvan was door de Koning op het Grootboek van de 2½ pCt. Nationale Schuld geplaatst ten name van het Kroondomein. Ook de eigendom van deze grootboekinschrijving werd in 1848 aan de Staat overgedragen onder dezelfde bepaling omtrent de inkomsten daaruit. Het „Kroondomein” omvatte dus behalve onroerende goederen ook deze inschrijving op het Grootboek van de Nationale Schuld.

Bij de wet van 1 augustus 1863, Staatsblad 42, werd onder meer het genot van het tiendrecht, door het Kroondomein aan de wet van 26 augustus 1822 ontleend, beperkt en werden nog een aantal Staatsdomeinen aan het Kroondomein toegevoegd.

De beheersregeling van 1863

Het heeft tot 1863 geduurd voor omtrent het beheer van het Kroondomein een wettelijke regeling tot stand kwam, nl. de wet van 1 augustus 1863, Staatsblad 43. Deze laatste wet bepaalt allereerst waaruit het Kroondomein bestaat en stelt voorts regelen omtrent het beheer. Daaraan ontlene we het volgende:

Art. 1 bepaalt dat de Koning al de inkomsten geniet der Kroondomeinen. Hij draagt echter ook alle daarop drukkende lasten en kosten van beheer.

Het normale beheer berust niet bij de beheerder van de Staatsdomeinen — de Minister van Financiën — doch bij een door de Koning te benoemen administrateur, die de Koning vertegenwoordigt in alle zaken op dit beheer betrekking hebbende. De administrateur heeft de leiding van de hoofdadministratie van het Kroondomein, die thans is gevestigd te 's-Gravenhage, Alexanderstraat 9. Zoals de Minister van Financiën voor het beheren van de Staatsdomeinen beschikt over het ambtelijke apparaat van de Dienst der Domeinen met de daaronder ressorterende inspecteurs en rentmeesters der Domeinen, wordt het beheer over de Kroondomeinen onder leiding van de Administrateur gevoerd door de Hoofdadministratie van het Kroondomein met de daaronder ressorterende rentmeesters van het Kroondomein. De kosten van dit beheersapparaat komen geheel ten laste van de Koning. Ook de lasten (grondbelasting, waterschaps- en gemeentelasten) en de onderhoudskosten van de Kroondomeinen komen geheel ten laste van de Koning, zodat deze in feite dus slechts het netto rendement geniet.

Vermeldenswaard is nog dat tijdens de bezettingsjaren 1940-1945 het beheer over de Kroondomeinen was samengevoegd met het beheer van de Staatsdomeinen.

Art. 3 bepaalt, dat vervreemding of ruiling van goederen tot het Kroondomein behorende, behoudens een enkele uitzondering, alleen kan plaatsvinden krachtens de wet.

Aangezien de eigendom van het Kroondomein bij de Staat berust, kan de Koning daarover niet beschikken. Verkoop van gronden enz. van het Kroondomein is mede een zaak van de eigenaar, van de Staat. De Minister van Financiën, als beheerder van de eigendomsrechten van de Staat, kan echter ook weer niet vrijelijk over die eigendomsrechten beschikken. Voor de gewone Staatsdomeinen zijn daarvoor regelen getroffen in de wet van 24 januari 1952, Staatsblad 37. Wat het Kroondomein betreft schrijft bovenvermeld art. 3 voor, dat voor iedere vervreemding (verkoop) of ruiling van goederen tot het Kroondomein behorende, een goedkeuring bij de wet nodig is ²⁾. Als voorbeeld van een dergelijke wet kan worden genoemd de wet van 26 maart 1965, Staatsblad 155, waarbij enige verkopen en ruilingen van gronden behorende tot het Kroondomein werden goedgekeurd.

Als thans nog van belang zijnde uitzondering, dat geen afzonderlijke wettelijke goedkeuring voor vervreemding nodig is, kan worden genoemd de onteigening ten algemene nutte. De wetten op de onteigening ten algemene nutte zijn namelijk ook op de goederen van het Kroondomein van toepassing, zodat, indien krachtens een dergelijke wet grond van het Kroondomein wordt onteigend, daarvoor niet nog eens een afzonderlijke wettelijke goedkeuring nodig is.

Art. 8 bepaalt, dat de koopsommen ontvangen wegens vervreemding van goederen van het Kroondomein, ontvangen onteigeningsvergoedingen e.d. moeten worden belegd op het 2½ pCt. Grootboek van de Nationale Schuld ten name van het Kroondomein. Het instandhouden van het vermogen van het Kroondomein is daarmede gewaarborgd.

¹⁾ Het paleis Soestdijk behoort niet tot de in de Grondwet bedoelde zomer- en winterverblijven. Bij de wet van 8 juli 1815, Staatsblad 41, werd het „Domein van Soestdijk” afgestaan en opgedragen aan de Prins van Oranje „als een duurzaam blijk van hoogachting en erkentelijkheid aan de Nederlandsche armée, in den persoon van haren opperbevelhebber”, welke zij zich bij alle ingezetenen van het Rijk verworven had door haar moedig gedrag in de toen juist geëindigde veldtocht tegen de legers van Napoleon (slag bij Waterloo). Deze wet bepaalt verder, dat ten koste van het Land in het Domein van Soestdijk een gedenkzuil wordt opgericht, ter bijzondere verering van de moed in de hardnekkige verdediging der posities bij „les quatre bras” zo luisterrijk ten toon gespreid. Dit „Domein van Soestdijk” is dus een privé-bezitting van ons vorstenhuis.

²⁾ Uit deze situatie blijkt wel, dat de in de aanhef van dit artikel bedoelde mededeling in de pers van het plan van de Koningin om het Kroondomein aan het Rijk te schenken, in die vorm moet worden gelaten voor wat ze is!

(I. M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

Art. 10 bepaalt, dat de Administrateur van het Kroondomein jaarlijks verslag van de toestand van het Kroondomein moet doen aan de Minister van Financiën. Dit verslag moet door de Minister van Financiën ieder jaar worden medegedeeld aan de Staten-Generaal en aan de Algemene Rekenkamer.

Uit een en ander blijkt wel dat het beheer van het Kroondomein met alle mogelijke waarborgen is omringd.

Het „oude” en het „nieuwe” Kroondomein

Het Kroondomein, dat — behoudens tijdens de periode van 1822 tot 1848 — altijd eigendom van de Staat is geweest en dat we het *oude Kroondomein* zouden kunnen noemen, is in 1959 uitgebreid met een belangrijk bezit aan onroerende goederen op de Veluwe, afkomstig uit het privé-bezit van H.K.H. Prinses Wilhelmina.

Uit de bijlage van de wet van 25 juli 1959, Staatsblad 291, blijkt, dat H.K.H. heeft verklaard:

„dat het Haar verlangen is, dat Haar na te melden bezit één geheel blijve en het genot daarvan voorbehouden blijve aan diegene van Hare afstammelingen, die Drager is van de Kroon, dat het gewent is, dat de Drager van de Kroon boven het grondwettelijke jaarlijkse inkomen en de inkomsten van de van haar Grootvader afkomstige domeinen, genoemd in artikel 22 der Grondwet, en van hetgeen daaraan is toegevoegd, (de Kroondomeinen dus - v.B.) de beschikking hebbe over de inkomsten uit bedoeld bezit,

dat dit kan worden bereikt door dit bezit onder te brengen in het Kroondomein”.

In verband hiermede schonk H.K.H. aan de Staat der Nederlanden de eigendom van haar desbetreffende privé-bezittingen onder de voorwaarden — voor zover in dit verband van belang — dat steeds de Drager van de Kroon al de inkomsten zal genieten, waartegenover Hij alle daarop drukkende lasten en kosten van beheer zal dragen en dat steeds ten aanzien van het beheer, de rechten van de Drager van de Kroon op even deugdelijke wijze zullen blijven gewaarborgd als thans geschiedt door hetgeen daaromtrent in bovenvermelde wet van 1 mei 1863, Staatsblad 43 (de wettelijke regeling omtrent het beheer van het Kroondomein) is bepaald, bij gebreke waarvan het beheer op de Drager van de Kroon zelf zal overgaan.

Een bijzondere bepaling was, dat bij het intreden van de toestand dat de Kroon niet meer door één van de afstammelingen van de Hoge Schenkster wordt gedragen, de Staat der Nederlanden verplicht is de waarde alsdan van het geschonkene, vermeerderd met de wettelijke interessen daarvan sedert het intreden van die toestand, in contanten ter vrije beschikking te stellen van diegene van de afstammelingen van de Hoge Schenkster, die het laatst Drager van de Kroon is geweest, of — indien deze toestand intreedt bij Zijn overlijden — van diegene, die door Hem bij notariële akte is aangewezen, of bij gebreke van deze — steeds herroepelijke — aanwijzing, van diens erfgenamen. De Staat der Nederlanden heeft het recht aan de verplichting tot uitkering van bedoelde waarde geheel of gedeeltelijk te voldoen door middel van overdracht van het geheel of van een gedeelte van het geschonkene, m.a.w. de Staat kan de eigendom dan teruggeven.

Ten slotte werd bepaald, dat van het geschonkene bij het Kroondomein een afzonderlijke rekening zal worden gehouden.

Op deze wijze ontstond wat we zouden kunnen noemen het *nieuwe Kroondomein*. Dit onderscheidt zich dus van het oude Kroondomein in zoverre, dat de eigendom daarvan oorspronkelijk niet van de Staat was en dat de waarde daarvan — of de eigendom zelve — in een bepaalde situatie door de Staat moet worden uitgekeerd.

Het Kroondomein in deze tijd

Zoals reeds gezegd vertonen de rechten van de Drager van de Kroon met betrekking tot het Kroondomein veel gelijkenis met het recht van vruchtgebruik. In deze gelijkenis is dan de Staat de zgn. „blote eigenaar”.

Gesteld kan worden, dat de lasten, onderhouds- en beheerskosten, die ten laste van de Drager van de Kroon komen, in het algemeen zwaarder zijn dan die, welke de wet ten laste van een vruchtgebruiker brengt. Zo omvatten de onderhoudskosten niet slechts het gewone onderhoud, doch ook het grote onderhoud, dat de wet niet ten laste van de vruchtgebruiker, doch ten laste van de eigenaar brengt.

Als uitzondering hierop is het o.m. gebruikelijk, dat de kosten van herstel van grote schaden, ontstaan door natuurrampen (stormvloed- en watersnoodschade) door de Staat als eigenaar worden gedragen. Dergelijke herstelkosten kunnen i.v.m. hun omvang ook bezwaarlijk uit de inkomsten worden bestreden. Zo hebben we de laatste jaren al enige malen kunnen zien, dat de kosten van herstel van stormvloedschade aan de tot het Kroondomein behorende objecten in de Biesbosch, door en voor rekening van de Staat als eigenaar werden hersteld. De Staat heeft als eigenaar belang bij dit herstel, waardoor het object als zodanig in stand wordt gehouden.

Over de vraag of een instelling als het Kroondomein nog wel past in onze tijd, kan men verschillend oordelen. Deze vraag heeft vele kanten: historische, financiële en politieke inzichten spelen hierbij een rol.

In het kader van dit artikel menen wij slechts één aspect te moeten belichten, een aspect dat wel eens bepalend zou kunnen zijn voor de toekomst van het Kroondomein in zijn huidige vorm.

Tot het Kroondomein behoren een groot aantal boerderijen, bouw- en weilanden. In de particuliere sector en bij de Domeinen van de Staat vergen dergelijke objecten tegenwoordig belangrijke investeringen voor de opvoering van de produktiviteit. Met het doen uitvoeren van drainagewerken, egalisatie, herverkaveling e.d. zijn gewoonlijk belangrijke bedragen gemoeid. Normaal komen deze investeringen — voor zover niet gedekt door subsidies van de overheid — ten laste van de eigenaar, die deze investeringen door pachtsomverhoging bij verpachte bedrijven of door een hogere opbrengst bij door de eigenaar zelf geëxploiteerde bedrijven, rendabel tracht te maken.

Bij het Kroondomein ligt dat wat moeilijk. In de gegeven verhouding tussen de Staat als eigenaar en de Drager van de Kroon als beheerder en genietter van de inkomsten van het Kroondomein, kan van rendabele investeringen door de eigenaar (de Staat) geen sprake zijn, omdat het rendement daarvan aan de Drager van de Kroon ten goede komt, die immers de inkomsten geniet. Iedere investering door de Staat als eigenaar zou in de gegeven verhouding neerkomen op een toevoeging daarvan aan het Kroondomein, hetgeen niet de bedoeling kan zijn. Dat de Drager van de Kroon dergelijke verbeteringswerken uit privé-middelen financiert, kan en mag formeel nauwelijks worden verwacht.

Het lijkt niet ondenkbaar dat deze situatie ertoe leidt, dat dit soort objecten van het Kroondomein, die verbetering behoeven, tot de „achtergebleven gebieden” gaat behoren, hetgeen in het algemeen belang ook niet gewent is.

Verse en diepvriesgetallen over arbeidskostenstijgingen

ZOWEL het lezenswaardige artikel „Concurrentiepositie en betalingsbalans” van Drs. B. de Vries als het artikel „Uitvoertoename = werkgelegenheid” — in dit blad verschenen op resp. 4 januari jl. en 14 december jl. — nemen het brandende vraagstuk van de Nederlandse exportpositie onder de loep. Een verschil is dat de omvang van het eerstgenoemde artikel bijna 400 pCt. groter is, hetgeen samenhangt met een gedetailleerde cijfermatige adstruering.

Het is jammer dat Drs. De Vries bij zijn analyse van de arbeidskostenstijgingen geen gebruik heeft gemaakt van de herziene berekeningen, waarop in het artikel „Uitvoertoename = werkgelegenheid” is gedomd met de constatering: „Uit de herziene becijferingen van de arbeidskostenstijgingen van de verwerkende industrie in het recente S.-E.R.-rapport blijkt dat niet alleen in 1964, doch ook in 1965 en 1966, Nederland uitgelopen is op de concurrerende landen” (blz. 1280, 2e kolom).

De getallen van tabel 1, blz. 5, van dat „9e halfjaarlijks economisch rapport” van de S.-E.R. — gedateerd op 30 november jl., doch gepubliceerd op een wat latere datum — wijken aanzienlijk af van die in het Centraal Economisch Plan 1966 (de berekeningen in dit plan werden afgesloten op 12 januari 1966, doch de handelseditie verscheen veel later, nl. gedurende mei 1966; wij hopen dat in 1967 de publikatie weer in februari kan plaatsvinden, liefst vóór de verkiezingen). De getallen van het C.E.P., die als voornaamste bron fungeren voor de getallen in tabel 1 van Drs. De Vries, vermelden wij tussen haakjes.

Loonkostenstijgingen in \$ per eenheid produkt voor de verwerkende industrie
(mutaties in procenten van het voorgaande jaar)

	1963	1964	1965	1966 a)	1967 a)	1963 t/m 1967 a)
Concurrerende landen	2,7	2,6 (3,5)	3,7 (5)	3,5 (5)	3,0	16,4
waarvan E.E.G.	5,2	4,0 (4)	4,4 (7)	3,0 (6)	3,0	21,1
Nederland	7,6	6,0 (6)	6,0 (5)	4,0 (3)	2,0	28,2

a) Ramingen.

Uit dit staatje blijkt dat de conclusie van Drs. De Vries: „We hebben misschien een heel klein beetje aan de hoge kant gezeten, maar van een duidelijke afwijking van het gemiddelde kan niet worden gesproken” helaas niet meer actueel is, hoewel hij voor 1966 met een (te hoge) revisie van de Nederlandse getallen rekening houdt n.a.v. de *Macro-Economische Verkenning 1967* (overigens was zulks reeds in mei 1966 mogelijk op grond van de revisie door het C.P.B. van het accres van de loonsom, nl. van 9,5 pCt. op 10,5 pCt.).

Uit de S.-E.R.-getallen blijkt dat in het C.E.P. 1966 niet alleen de Nederlandse stijgingen in 1965 en 1966 geringer waren, doch ook dat de getallen van de concurrerende landen op een aanzienlijk te hoog niveau werden becijferd. Het trieste resultaat is dat het Nederland van 28,2 pCt. gedurende 1963-1967 aanzienlijk boven dat van 16,4 pCt. van de concurrerende landen ligt. Intussen heeft Minister Veldkamp bekend gemaakt dat de loonkostenstijging in 1967 nu reeds op 8 pCt. wordt geschat, zodat de arbeidskostenstijging in 1967 niet 2,0 pCt., welk stijgingspercentage o.m. gebaseerd was op een loonkostentoe-

name van 6,7 pCt., doch ca. 3 pCt. zal belopen, waarbij nog is uitgegaan van de nogal optimistische raming van de toename van de industriële produktie met 6 pCt.

Ietwat verwarrend is de opmerking van Drs. De Vries dat zijn tabel 1 „cijfers in nationale valuta's” betreft. De geciteerde getallen uit het C.E.P. 1966 zijn evenwel in Amerikaanse dollars uitgedrukt.

Een verzachtende omstandigheid voor het Vriesiaanse gat is de merkwaardige nalatigheid van landelijke dagbladen de aandacht te vestigen op de genoemde belangrijke S.-E.R.-gegevens. Daarom is een harteloze behandeling onjuist.

Amsterdam.

M. H.

Naschrift

DE voor economische analyses benodigde cijfers vóór de ouderen snel in dit land. Het door Drs. M. Hart bedoelde S.-E.R.-rapport werd op 16 december jl. aan de abonnees verzonden. Niemand weet beter dan hij dat er meestal enige weken verstrijken tussen de inzending en de publikatie van een artikel. Dit gevoegd bij de omstandigheid, dat in de dagbladders geen aandacht aan het nieuwe materiaal werd besteed, lijkt mij voldoende verontschuldiging voor het ontbreken van deze cijfers in mijn artikel.

Nu de cijfers zelf! Het S.-E.R.-gat (de term lijkt me beter dan het Vriesiaanse gat) is inderdaad nogal wat groter dan uit de C.E.P. 1966- en M.E.V. 1967-cijfers viel af te leiden. De waardeoordeel van Drs. M. Hart overeen met betrekking tot het „trieste resultaat”, dat uit dit verschil in stijgingstempo zou volgen. Mijn conclusie was gebaseerd op een vergelijking over de gehele periode 1955-1966. De door Drs. M. Hart vermelde cijfers hebben betrekking op het voor Nederland veruit ongunstigste deel van deze periode. In de periode 1955-1962 steeg het loonkostenpeil per eenheid produkt in Nederland nl. niet sneller dan in de concurrerende landen tenzij men de revaluatie als een stuk loonkostenstijging beschouwt. In het laatste geval komt men tot het „Brouwers-gat” (20 pCt.), indien de periode 1957-1966 wordt gekozen.

Zolang deze nieuwe cijfers niet zijn ververst moet dus inderdaad worden aangenomen dat we meer zijn uitgelopen dan tot dusver bekend was. Ten dele kan hier sprake zijn van een zekere „bias”, doordat een zeer specifieke wijze van weging is toegepast bij de berekening van het gemiddelde, waarbij aan West-Duitsland, Engeland en de V.S. samen een gewicht van 75 pCt. is toegekend. Bovendien, we hebben in 1964 bewust een achterstand willen inhalen, althans dat werd vaak gezegd. Na 1964 zijn we volgens de S.-E.R.-gegevens in de tabel van Drs. M. Hart nog precies 1,8 pCt. uitgelopen op de concurrerende landen. Is het dan niet wat vreemd te spreken van een triest resultaat nu we ons doel hebben bereikt? Wat de totale kostenstijging betreft wil ik nogmaals wijzen op de betekenis van de invoer als kostencomponent voor ons land.

Wat er verwarrend is aan tabel 1 begrijp ik niet. Procentuele mutaties in dollars en in nationale valuta's kunnen slechts verschillen indien wisselkoersveranderingen plaatsvinden. Dit laatste is niet het geval geweest gedurende de drie jaren waarop de gegevens, ontleend aan het C.E.P. 1966, betrekking hebben.

Geldrop.

B. DE VRIES.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

INGEVOLGE de algemene verwachting kromp in de op 16 januari eindigende zevendaagse periode de bankpapiercirculatie verder in. De maandelijkse uitkering van de Staat aan de gemeenten werd ongeveer gecompenseerd door de storting op de Staatslening, doch het Rijk bleek nog zoveel meer te moeten betalen dat het saldo bij De Nederlandsche Bank met f. 197 mln. omlaag ging. De banken hebben de ontstane ruimte benut om de schulden aan De Nederlandsche Bank drastisch te verminderen, waardoor het bedrag der voorschotten in rekening-courant op de weekstaat thans op een vrijwel normaal peil staat. Het eigen kastegoed der banken kon bovendien stijgen van f. 58 mln. tot f. 139 mln. Of de daling der goud- en deviezenreserves van de Centrale Bank met f. 62 mln. geheel ten koste is gegaan van de guldenliquiditeit der banken is niet na te gaan, doch wel waarschijnlijk.

In de afgelopen week trok de rente voor daggeld aan en kwam op $3\frac{1}{2}$ pCt. Dit duidt op een verkrapping van de markt, hetgeen kan worden toegeschreven aan een begin van stijging van de bankpapiercirculatie en aan netto betalingen aan de Staat. Dit laatste kan verband houden met een verlevendigde belangstelling voor schatkistpapier.

De kredietverlening aan de private sector door de handelsbanken is in november gedaald. De kapitaalmarktbeleggingen zijn verder teruggelopen. Daarentegen vond in tegenstelling tot oktober in november weer een expansie plaats in de kredietverlening aan de lagere overheid. De resultante van de bewegingen is dat het bruto actieve binnenlandse bedrijf der handelsbanken in november slechts een bescheiden uitbreiding heeft ondergaan. In de verlopen maanden van 1966 heeft de expansie in totaal f. 1.043 mln. bedragen.

In het passieve binnenlandse bedrijf zijn in de periode januari/november 1966 vergeleken met de overeenkomstige periode van vorig jaar belangrijke wijzigingen opgetreden, zoals uit onderstaande cijfers blijkt:

	jan./nov. '65	jan./nov. '66
	(in f. mln.)	
girale tegoeden	488	78
termijn-deposito's	158	133
valutategoeden	127	-125
spaarrekeningen	220	280
totaal	993	366

Uit deze cijfers blijkt, dat met name de stijging van de tegoeden in rekening-courant in 1966 sterk bij die in 1965 is achtergebleven. Het tekort op de betalingsbalans is hiervan de oorzaak. Ook bij de termijn-deposito's is de groei geringer geweest, terwijl bij de valutategoeden van binnenlandse cliënten zelfs een daling is opgetreden. Slechts het bedrag der spaargelden is gestegen. Hierin weerspiegelt zich de grote activiteit van de banken op dit gebied.

Het binnenlandse passieve bedrijf heeft te weinig middelen opgeleverd om de uitbreiding van het actieve bedrijf te financieren. Ten dele kon door een toeneming van het kapitaal en de reserves in de lacune worden voorzien. Voor het overige werd het buitenlandse bedrijf ingekrompen

in die zin dat het saldo van vorderingen en schulden met f. 588 mln. verminderd werd. Door uitbreiding te geven aan het opnemen van middelen in het buitenland konden de uitzettingen op buitenlandse geldmarkten nog enigszins op peil blijven.

KAPITAALMARKT

WANNEER de rente op de kapitaalmarkt eenmaal gaat dalen blijkt deze vaak snel door te zetten. Dit ziet men ook deze keer. Midden december 1966 bedroeg het rendement op staatsleningen nog ruim $6\frac{1}{2}$ pCt., nu $6,13$ pCt. Volgt men de wekelijkse daling dan blijkt deze tot 5 januari niet meer dan $0,05$ à $0,07$ pCt. te hebben bedragen doch daarna is de wekelijkse daling $0,12$ en $0,10$ pCt. geworden.

Dat de fundamentele omstandigheden zich zo snel wijzigen is niet aan te nemen. Doch veelal zullen, wanneer de daling begint, de vragers terughoudend worden, maar de aanbieders beginnen over elkaar te buitelen om nog te profiteren van de verdwijnende hoge rente.

Onder deze omstandigheden is het begrijpelijk dat de lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten een groot succes is geweest. Onmiddellijk is een tweede lening aangekondigd ook tegen $6\frac{3}{4}$ pCt. doch tegen een hogere uitgiftekoers ($99\frac{1}{2}$ tegen $98\frac{1}{2}$). Het leningsbedrag is f. 150 mln., doch met een optie dit tot f. 200 mln. te verhogen. Het rendement ligt op $6,8$ pCt., zodat verwacht mag worden dat voldoende belangstelling zal bestaan.

De vorming van een Europese kapitaalmarkt heeft een nieuwe impuls gekregen door de publikatie van een ruim 400 blz. tellend rapport door een groep van experts, waaronder voor Nederland Dr. Batenburg, directeur van de Algemene Bank Nederland. Op basis van dit rapport zal in de toekomst op een hoger niveau over de vraagstukken van de Europese kapitaalmarkt kunnen worden gesproken dan tot dusverre het geval was.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	13 jan. 1967	20 jan. 1967
Algemeen	270	279 — 268	274	278
Internationale concerns	351	356 — 343	351	356
Industrie	269	282 — 271	177	281
Scheepvaart	108	109 — 108	108	109
Banken en verzekering	154	171 — 155	165	171
Handel enz.	138	144 — 138	141	144

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 78,70	f. 75,80	f. 78,10
Unilever, cert.	f. 86	f. 87,70	f. 89,60
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 125,40	f. 126,60
A.K.U.	f. 53,80	f. 52,10	f. 52,70
K.L.M.	f. 352	f. 361	f. 356
Hoogovens, n.r.c.	278	269	271
E.M.S.	150	128½	64
Kon. Zout-Ketjen	463	469	497
Zwanenberg-Organon	f. 168	f. 180	f. 179
Robeco	f. 193	f. 196,20	f. 198,50

New York.

Dow Jones Industrials	786	835	847
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties b)	6,43	6,23	6,13
Aandelen: internationalen b)	5,00 c)
lokale b)	5,10 c)
Disconto driemaands schatkist- papier	5	5	4 $\frac{1}{8}$

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

c) 21 december 1966.

C. D. JONGMAN.

Dr. Ir. A. Heimans: Bebouwingsdichtheid en grondgebruik voor de woningbouw in stadsuitbreidingen. Ten Hagen, 's-Gravenhage 1965, 256 blz.

Verkorte inhoud: Opvattingen en praktijk inzake de bebouwingsdichtheid in Nederland — Plantechische beschouwingen — Bebouwingsdichtheid en kwaliteit van het woonmilieu — Bebouwingsdichtheid en exploitatiekosten van woningen — Bebouwingsdichtheid en inbeslagneming van grond — Ontwikkelingen en tendenties.

Inkomensverdeling van de Nederlandse bevolking naar 49 verzorgingsgebieden. 4e uitgave, 1965. Centraal Bureau voor Courantenpubliciteit van de Nederlandse Dagbladders, Amsterdam 1965, 43 blz., f. 10.

In deze publikatie zijn de via het C.B.S. uit de belastingstatistieken 1960 ter beschikking gekomen inkomensgegevens verwerkt en gerangschikt naar provincie, naar elk van de 49 verzorgingsgebieden en naar elk verzorgingscentrum.

In de algemene beschouwing die aan het tabellengedeelte vooraf gaat, worden o.m. behandeld het nationaal inkomen, de inkomensontwikkeling na 1960, de groei van het inkomen sedert 1950 en enkele vergelijkende uitkomsten. Opgenomen zijn voorts twee cartogrammen die een duidelijk beeld geven van resp. de hoogte van het gemiddeld inkomen per inwoner en de stijgingspercentages van het gemiddeld inkomen per inwoner per verzorgingsgebied t.o.v. 1950.

A. L. de Bruyne (red.): Regelen betreffende het accountantsberoep. Wet op de Registeraccountants en overige wettelijke en andere bepalingen van belang voor het accountantsberoep. Æ. E. Kluwer, Deventer 1965, losbl. in band, f. 13,50.

Deze uitgaaf bedoelt een zo volledig mogelijke verzameling te zijn van alle bepalingen in of krachtens de Wet op de Registeraccountants gegeven. Daartoe zullen ook behoren de nog te geven uitvoeringsvoorschriften (bijv. betreffende examenregelingen) en de in de publiekrechtelijke sfeer vast te stellen verordeningen en even-

tuele andere publikaties. Waar nodig wordt een en ander becommentarieerd.

De band bevat drie delen:

- A. Wet op de Registeraccountants.
- B. Voorstellen en regelingen betreffende niet-registeraccountants.
- C. Overige wettelijke en andere bepalingen van belang voor het accountantsberoep.

Mr. R. Crince le Roy: Ruimtelijke ordening. Wet op de Ruimtelijke Ordening en Woningwet. Juridische Bibliotheek, deel VI. Æ. E. Kluwer, Deventer 1965, losbl. in band, f. 24,50.

Deze uitgave wil een betrouwbaar hulpmiddel zijn voor degenen, die op enigerlei wijze gesteld worden voor de vele vragen, die rijzen bij de toepassing van de op 1 augustus 1965 in werking getreden Wet op de Ruimtelijke Ordening en de Woningwet. Aan de hand van de parlementaire stukken, literatuur en jurisprudentie zal worden getracht de gebruiker een duidelijk inzicht te verschaffen in deze, dikwijls zeer ingewikkelde, materie. De artikelsgewijze commentaar zal zich aanvankelijk beperken tot bijzonderheden, ontleend aan de parlementaire behandeling van de wetten; latere aanvullingen zullen gegevens bevatten uit literatuur en jurisprudentie.

Indeling: Algemene inleiding - Wet op de Ruimtelijke Ordening - Woningwet - Overgangswet ruimtelijke ordening en volkshuisvesting - Wederopbouwwet - Wet voorlopige regeling inzake het nationale plan en streekplannen - Monumentenwet.

Management-aspecten van de automatisering. Onder redactie van Drs. L. E. Groosman. Marka no. 19. Het Spectrum, Utrecht 1965, 526 blz., f. 4,50.

Automatisering en overheid. Computertoepassingen in de Rijksdienst, bij P.T.T., Spoorwegen en Staatsmijnen. Onder redactie van H. Reinoud, G. J. Hennephof, Dr. F. J. E. Hogewind en J. M. van Oorschot. Marka no. 52. Het Spectrum, Utrecht 1966, 382 blz., f. 4,90.

In Marka 19 geeft een groot aantal deskundigen zijn visie op bepaalde aspecten van de automatisering. Men

vindt naast elkaar bijdragen van o.a. hoogleraren, managers, technische en administratieve specialisten alsmede van auteurs die vanuit (sociaal-)psychologisch en sociologisch gezichtspunt de factor mens in de organisatie centraal stellen. Het boek heeft daardoor een kaleidoscopisch karakter gekregen. Het verscheen ter gelegenheid van het eerste lustrum van de Stichting Studiecentrum voor Administratieve Automatisering.

In Marka 52 komen functionarissen van de rijksoverheid en van staatsbedrijven aan het woord over de stand van zaken met betrekking tot de automatisering bij hun organisaties, alsmede over de plannen voor de naaste toekomst op dit terrein. De inhoud is voornamelijk ontleend aan de voordrachten en discussies, gehouden tijdens een drietal door de Commissie Automatisering Rijksdienst (C.A.R.) georganiseerde studiedagen in april 1966. Na een voorwoord van de voorzitter van de C.A.R., de heer H. Reinoud, volgt een inleiding van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, Drs. Th. J. Westerhout, waarin hij wijst op de bijzondere belangstelling van de regering voor de toepassingsmogelijkheden van de moderne computer-apparatuur en op de ontwikkelingen, die de komende vijf jaar te verwachten zijn. Nadat vervolgens een korte beschouwing over computers en economische groei is opgenomen, volgt een zestial hoofdstukken, verdeeld over drie afdelingen, t.w. I. Toepassing (van computers) bij de overheid, II. Toepassingen bij staatsbedrijven en III. Samenvatting. In afdeling IV is een aantal aanhangsels opgenomen, handelend over de sociale en psychologische aspecten van de automatisering in het algemeen, over de sociale aspecten van de automatisering van de Postcheque- en Girodienst in het bijzonder, over de mogelijkheden van communicatie tussen geautomatiseerde administraties door middel van datatransmissie en over de ontwikkelingen rond het automatisch lezen van geschreven en getypt schrift.

Hans Rühle von Lilienstern: Die Industriegesellschaft von Morgen. Ein Blick hinter den Schleier der Zukunft. Econ-Verlag, Düsseldorf 1965, 230 blz., f. 20,40.

Hoe zal de toekomstige industrie gestructureerd zijn? Inhoud: Vorwort — Gegenwart ist Vergangenheit — Wirtschaft ohne Ismen — Die nivellierete Industriegesellschaft — Die „perfekte“ Gesellschaft — Veränderte Strukturen — Ökonomische Konsequenzen — Industriegesellschaft und Entwicklungshilfe — Symptome in 50 Bildern und Skizzen — Die dritte Alternative haben West und Ost: Mehr Bildung — Schlusswort: Der Blick hinter den Schleier der Zukunft.

M. J. Clay en B. H. Walley: Performance and Profitability. A Manual of Productivity and Cost Reduction Techniques for Industry and Commerce. Management Studies Series. Longmans, Green and Co. Ltd., Londen 1965, 610 blz., 63 sh.

Kostenverlaging en produktiviteitsverbetering, daarom draait het in handel en industrie. In dit boek wordt een hele serie technieken om deze doeleinden te bereiken uit de doeken gedaan, waarbij de allernieuwste technieken de meeste aandacht hebben gekregen. Het boek is in vijven verdeeld: Diagnostic and Measurement — Plan-

ning and Control — Operations Research — Specialist Applications — Aids to Implementation.

W. F. Crick (ed.): Commonwealth Banking Systems. Clarendon Press, Oxford 1965, 536 blz., 50 sh.

Inhoud (verkort): The Framework of Inter-Relations — Australia — New Zealand — South and East Asia — India — Pakistan — Ceylon — Southern Africa — Western Africa — Eastern Africa — Canada — The West Indies — Other Commonwealth Territories — Schedule of Currency Units and Sterling Equivalents.

H. G. Hunt: Industrial Economics. Pergamon Press, Oxford 1965, 225 blz., 21 sh.

F. J. Wright: An introduction to the principles of economics. Pergamon Press, Oxford 1965, 194 blz., 15 sh.

Beide boeken verschenen in de paperback-reeks The Commonwealth and International Library of Science, Technology, Engineering and Liberal Studies.

Hunts boekje is bedoeld als inleiding

voor hen die op de hoogte willen zijn van de praktische toepassingen van de economie in de industriële onderneming. De eerste drie hoofdstukken beschrijven de economische problemen die ontstaan wanneer in de organisatie van een onderneming veranderingen optreden en wanneer vestigingsvraagstukken aan de orde komen. De hoofdstukken 4 t/m 6 geven een inzicht in de methodes om de efficiency van het bedrijf te meten en in de economische factoren die een efficiënt werken van de onderneming bevorderen. De hoofdstukken 7 t/m 9 analyseren de met de productie- en prijsbeleid verband houdende problemen en behandelen financieringsvraagstukken. De hoofdstukken 10 t/m 12 behandelen marktproblemen, sales promotion en distributievraagstukken.

Wrights boekje vormt een inleiding tot de macro-economie. Het bestaat uit acht delen: What economics is about — How wealth is produced — Production for the market — The structure of industry — The structure of commerce — The financial background to industry and commerce — International trade — The condition of the people.

POSTZEGELS UIT OOSTENRIJK SPOTGOEDKOOP

Tweeduizend achthonderd verschillende fraaie postzegels, waaronder speciale gelegenheidszegels. Waarde ± 320 mark, als reclame slechts f 25,— onder rembours. Zolang de voorraad strekt. Briefkaartje is voldoende.

WIENER MARKEN-ZENTRALE, 1121, WIEN. AUSTRIA.

De Noordelijke Economisch-Technologische Organisatie (N.E.T.O.), Instituut voor de welvaartsbevordering in de provincie Groningen, zoekt

ASSISTENT-MEDEWERKER

die de staf moet bijstaan in onderzoekswerk op sociaal-economisch en economisch-geografisch terrein. Geboden wordt: een zeer afwisselende werkkring.

Gevraagd wordt: Economie M.O. of een daarmee gelijkwaardige opleiding.

Sollicitaties te richten aan de directeur der N.E.T.O., Vismarkt 39a, Groningen.

MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ

Cultuurtechnische Dienst

Bij de Hoofdafdeling Financiële, Administratieve- en Beheerszaken vaceert de functie van

HOOFD VAN DE AFDELING ADMINISTRATIEVE EN INTERNE ORGANISATIE

Deze functionaris zal met assistentie van enige medewerkers worden belast met de behandeling van vraagstukken op het gebied van de administratieve en interne organisatie en het onderhouden van de hieruit voortvloeiende interne en externe contacten.

De voorkeur gaat uit naar een doctorandus in de economie die over enige ervaring op het aangegeven werkterrein beschikt en belang stelt in toepassingsmogelijkheden van elektronische apparatuur bij de verwerking van administratieve gegevens.

Afhankelijk van leeftijd en ervaring zal aanstelling plaatsvinden in de rang van referendaris 2e klasse c.q. referendaris (salarisgrenzen van f. 1.185,— tot f. 1.976,— per maand); bij gebreken geschiktheid is verdere promotie niet uitgesloten.

Voor een oriënterend gesprek kan desgewenst telefonisch een afspraak worden gemaakt (tel. no. (030) 2 67 51, toestel no. 98). Schriftelijke sollicitaties kunnen worden gericht aan de Directie van de Cultuurtechnische Dienst, Maliebaan 21, Utrecht.

**gemeente
enschede**

Burgemeester en Wethouders van Enschede zoeken contact met gegadigden voor de functie van

ECONOMISCH STAFFUNCTIONARIS

Gegadigden voor deze functie, die veel energie en toewijding verlangt, doch een ruime mate van vrijheid geeft, worden uitgenodigd binnen drie weken na het verschijnen van dit blad te solliciteren.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen onder telefoonnummer (05420) 4 10 41, toestel 116.

Enschede, een gemeente met een zich sterk ontwikkelend en wijzigend industrieel patroon, heeft ruim 135.000 inwoners. De taak van de aan te trekken functionaris zal vooral een informatieve, adviserende en verwijzende zijn t.o.v.

- het gemeentebestuur i.v.m. de ontwikkeling van het bedrijfsleven en de aantrekking van bedrijven;
- bedrijven, die overwegen zich in deze gemeente te vestigen;
- het plaatselijk bedrijfsleven, o.m. in verband met stedenbouwkundige reconstructies.

Hij zal zijn taak in nauw contact met instanties in en buiten de gemeente moeten verrichten.

Naast een grondige bedrijfseconomische ervaring en opleiding zijn vooral kwaliteiten van contact, inventiviteit en doorzettingsvermogen van betekenis.

De honorering zal in overeenstemming zijn met het niveau van deze belangrijke functie.

BANDEN E.-S.B. 1966

- Het aantal banden dat wij laten maken, hangt af van het aantal binnengekomen bestellingen.
- Mocht u van plan zijn uw jaargang 1966 te laten inbinden, dan verzoeken wij u vriendelijk ons omgaand uw opdracht te doen toekomen.
- In E.-S.B. van 4 januari 1967 werd een bestelkaart ingesloten.
- De prijs bedraagt f. 5,— per band.

N.V. Koninklijke Nederlandsche
Boekdrukkerij H. A. M. Roelants,
Postbus 42, Schiedam.

*U reageert op
annonces in*

„E.-S.B.“?

*Wilt U dat dan steeds
kenbaar maken!*

Het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf (E.I.M.) wenst op korte termijn over te gaan tot het benoemen van een

AFDELINGSCHEF

die onder leiding van het betrokken directielid - hoofd van de hoofd-afdeling Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek - richting zal moeten geven aan het economisch-sociologisch en sociaal-psychologisch onderzoek.

Hij zal voorts bedoeld directielid moeten assisteren bij het redigeren van stukken en voorbereidend researchwerk.

De functionaris zal een klein team van in hoge mate zelfstandig werkende wetenschappelijke medewerkers op prettige en inspirerende wijze moeten coördineren. De nog in uitbouw zijnde afdeling heeft een aantal interessante onderwerpen in uitvoering en zal in toenemende mate aandacht schenken aan consumentenonderzoek.

Gedacht wordt aan een

ERVAREN SOCIOLOOG

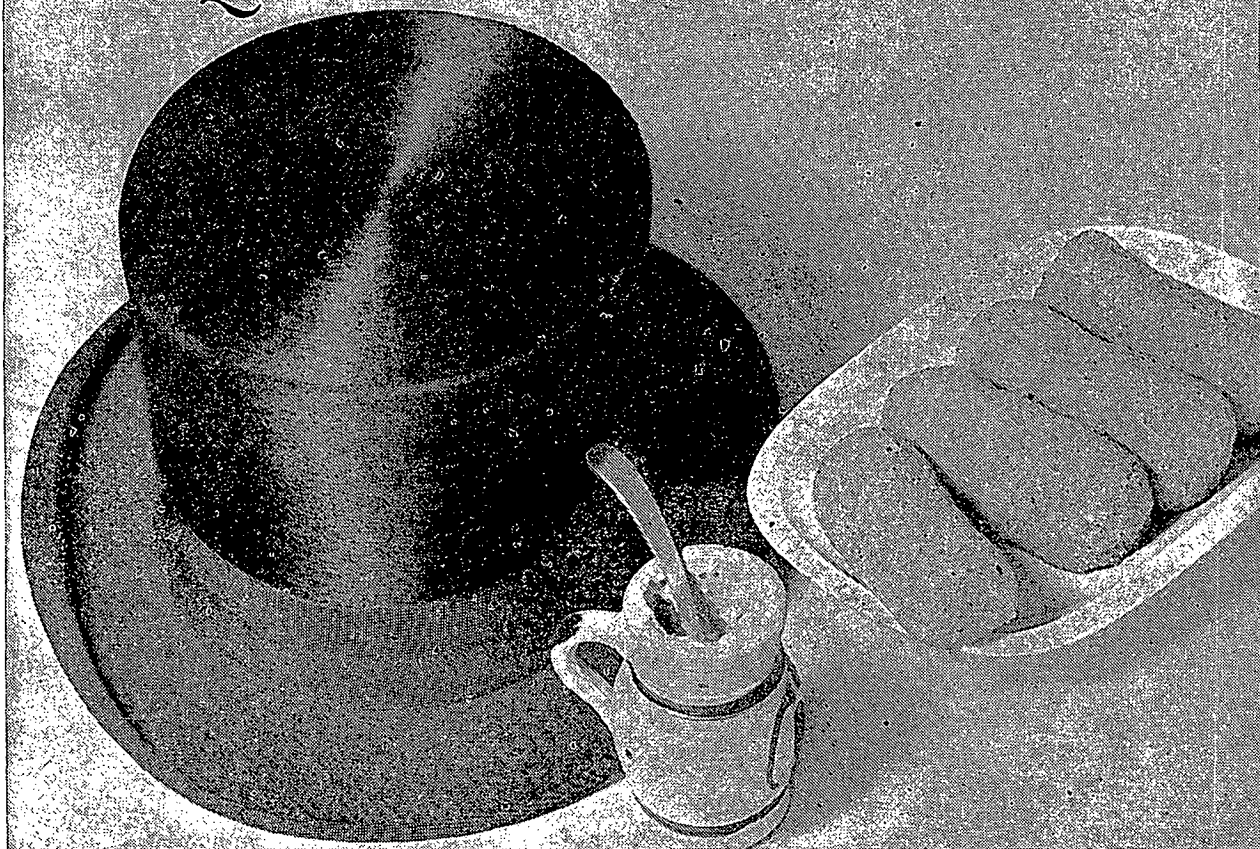
die vertrouwd is met kwalitatieve en kwantitatieve onderzoekstechnieken, voldoende inzicht heeft in de economische aspecten van het onderzoekwerk, goed stylist en dynamische persoonlijkheid is, gevoel heeft voor goede menselijke verhoudingen, en van de leeftijd van 40 á 45 jaar.

Doctorsgraad en kennis van de problemen van het midden- en kleinbedrijf - hoewel niet vereist - strekken tot aanbeveling.

Sollicitaties met opgave van opleiding, leeftijd en ervaring alsmede referenties en eventueel verrichte publicaties en gehouden inleidingen te richten aan de Secretaris der Directie, Neuhuyskade 94, Den Haag.

EIM

OVER JACQUETTEN EN CROQUETTEN

Met zeker gemak draagt hij een levensstijl uit, de TTN-lezer. En óch, het zit 'm heus niet in dat jacquet dat hij bij vele officiële gelegenheden draagt of de flair waarmee hij als gastheer aan zakendiners optreedt... Het is eerder een mentaliteit die hem onderscheidt. Durf om zichzelf te zijn, ontdekkingsdrift om ongerepte consumptiewegen te gaan. Aan die pioniersgeest is het te danken dat hij als een van de eersten bijv. een abonnement heeft op het binnenlands luchtnet, gebruik maakt van een alibifoon, baracks pálinka in huis heeft. Toch smaakt het croquetje om de hoek hem nog altijd en ook zijn vrouw denkt om het eitje bij het ontbijt of het afwasmiddel voor de vaat. (Al kopen ze alles royaler).

Een paar cijfers die een instelling verraden:

1. op de 3 TTN-lezers bezit een jacquet, slechts 49 op de 100 een tv (daarentegen vullen 62.400.000 boeken de bibliotheken van de gezamenlijke TTN-lezers). Gemiddeld 7 maal per jaar dineert het TTN-gezin buitenshuis (dus afgezien van zakendiners). 34 op de 100 vallen binnen de termen van de vermogensbelasting.

En als u meer over een typische pioniers-mentaliteit wilt weten, kijk dan in het TTN-lezerskringrapport. U bereikt deze topgroep van consumptie-pioniers via TRI TOP NEDERLAND. Een andere naam voor de grote drie: Algemeen Handelsblad, Het Vaderland, Nieuwe Rotterdamse Courant. Totaal aantal abonnees: 160.000.

TTN

**KONINKLIJKE NEDERLANDSE
TEXTIEL-UNIE N.V.**
Hengelo (O).

Op het secretariaat van de Raad van Bestuur van de K.N.T.U.
is de functie vacant van

JURIDISCH MEDEWERKER
(concern-secretariaat)

De Raad van Bestuur heeft de heer J. Huiskamp van het Twents Instituut voor Bedrijfspsychologie te Hengelo (O), verzocht als intermediair op te treden en hem gemachtigd, indien gewenst, nadere informatie te verschaffen. Aan belangstellenden voor deze functie wordt derhalve verzocht daarvan schriftelijk kennis te geven aan de heer Huiskamp; Grundellaan 18 te Hengelo (O), onder toevoeging van een curriculum vitae. Contacten met de Raad van Bestuur zullen eerst worden gelegd nadat daartoe door de reflectant toestemming is verleend.

● TER INFORMATIE

De Koninklijke Nederlandse Textiel-Unie N.V. omvat in concern-verband een aantal textielfabrieken zowel spinnerijen, weverijen als finishing-bedrijven, die in divisievorm zijn samengevoegd. De functie van de juridisch medewerker - een nieuwe zelfstandige functie op het secretariaat van de Raad van Bestuur - omvat het behartigen van in concern-verband zich voordoende juridische zaken, eventueel in samenwerking met externe juridische adviseurs. Daarnaast zal hij een deel van de algemeen secretaris-werkzaamheden verrichten, waarbij veel contacten moeten worden onderhouden met de divisiebesturen. Dit laatste betekent, dat hij een goed oog moet hebben voor de organisatorische aspecten van de in concern-verband samenwerkende divisies. Voor deze functie komen in aanmerking juristen, die tenminste over een vijftal jaren ervaring beschikken, opgedaan in een grote onderneming, een bank of op een advocatenkantoor. De meest gewenste leeftijd ligt rond 35 jaar.

KNTU

KONINKLIJKE
NEDERLANDSE
TEXTIEL-UNIE N.V.

In verband met de uitbreiding die de K.N.T.U. heeft ondergaan (thans 12 werkmaatschappijen met een totale personeelsbezetting van 8500 werknemers), is een intensivering van de werkzaamheden der centrale sta.organen noodzakelijk. Met' het oog hierop zoeken wij voor ons bedrijfseconomisch bureau contact met een

Bedrijfseconoom

Drs. Econ.

Geïnteresseerden nodigen wij uit een brief in handschrift, met de gebruikelijke persoonsalia en uitvoerige informatie omtrent opleiding en ervaring - onder vermelding van dit blad - te richten aan drs. P. Goedendorp, hoofd van het bedrijfseconomisch bureau, Enschedesestr. 100, Hengelo (O.) of contact op te nemen met drs. R. J. Dingemans van het Twents Instituut voor Bedrijfspsychologie, Grundellaan 18, Hengelo (O.), die door ons gemachtigd is nadere, vertrouwelijke informatie te verschaffen. Een discrete behandeling van reacties wordt gegarandeerd.

● FUNCTIE-INFORMATIE

Het bedrijfseconomisch bureau is een staf afdeling op concern-niveau direct ressorterend onder de Raad van Bestuur. De primaire taak van het bureau is de analyse van financiële en bedrijfs-economische gegevens van de afzonderlijke bedrijven ten behoeve van de concern-beleidsvoering; in verband hiermede is het bureau verantwoordelijk voor de introducering van een planning op langere termijn. De bedrijfseconoom heeft daarbij de volgende taken: harmonisatie van kwalitatieve en financiële rapportering; standaardisatie van de budgettering en het verlenen van assistentie bij de invoering daarvan; „follow-up" in de zin van budgetcontrole en resultatenanalyse; beoordeling van investeringen en periodieke verslaglegging.

● GEVRAAGD WORDT

Contact met een bedrijfseconoom die over enige jaren bedrijfseconomische ervaring beschikt. Kennis van of ervaring met het verwerken van gegevens op een computer geldt als een pluspunt. Leeftijd in principe niet hoger dan 40 jaar.

● GEBODEN WORDT

Een interessante functie vooral op grond van een verdere uitbouw van de activiteiten van het bedrijfseconomisch bureau. Gezien de omvang van het concern zijn er bij de K.N.T.U. ruime ontplooiingsmogelijkheden aanwezig.

N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE VAN

f 150.000.000.— 6³/₄ pCt. 25-jarige Obligaties 1967

(Tweede lening)

Grootte der stukken: nominaal f 1000.— en f 500.—.

Bij overtekening wordt het recht voorbehouden het bedrag der lening te verhogen tot maximaal f 200.000.000.—.

Na de toewijzing kunnen desgewenst, in de plaats van obligaties, schuldregisterinschrijvingen, groot tenminste nominaal f 100.000.—, worden verkregen.

Ondergetekende bericht, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld op

DINSDAG 31 JANUARI 1967

van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur

TOT DE KOERS VAN 99¹/₂ pCt.

bij de kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voorzover in genoemde plaatsen gevestigd, van:

Amsterdam-Rotterdam Bank N.V.

Algemene Bank Nederland N.V.

Lippmann, Rosenthal & Co. N.V.

Mees & Hope

H. Oyens & Zonen N.V.

Pierson, Heldring & Pierson

Theodoor Gilissen N.V.

Hollandsche Bank-Unie N.V.

Nederlandsche Credietbank N.V.

Nederlandsche Middenstandsbank N.V.

alsmede **ten kantore der Vennootschap**

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 23 januari 1967.

Dooreenleverbaarheid met de obligaties van de bij het prospectus d.d. 10 januari 1967 geëmitteerde 6³/₄ % obligatielening 1967 zal worden aangevraagd.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede, in beperkte mate, de statuten en het laatste jaarverslag, zijn bij bovenstaande inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

's-Gravenhage, 23 januari 1967.

N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

Eén onzer relaties, het assurantieconcern Stad Rotterdam anno 1720, vraagt voor haar schadeverzekeringsbedrijf een

bedrijfseconoom

Aan hem zullen de volgende taken worden opgedragen:

- analyse van de bedrijfsresultaten
- rendementsberekeningen van voorgenomen beleggingsprojecten
- organisatorische opbouw en efficiencybeoordeling van omvangrijke administratieve afdelingen
- budgettering
- resultatenbepaling op korte termijn
- de behandeling van vraagstukken van administratieve organisatie samenhangende met het bovenstaande.

Voor een juist vervullen van deze taken is naast een gedegen opleiding voldoende comptabele scholing noodzakelijk. Leeftijd ongeveer 35 jaar.

Aan mensen met inzicht en initiatief bieden wij een functie met goede kansen op verdere ontplooiing in ons snel groeiende bedrijf. De salariëring en de andere arbeidsvoorwaarden (o.m. een premievrije pensioenregeling) zijn in overeenstemming met de betekenis van de functie.

Wie in deze functie belangstelt, wordt verzocht een met inkt geschreven brief onder letters Zb te zenden aan

W. VERSCHOOR en Drs. J. C. OUDSHOORN
Psychologisch Adviseurs
Coolsingel 57 - Rotterdam

De Vereniging:
Nederlandse Bond van Werkgevers in Hotel-,
Restaurant-, Café- en aanverwante bedrijven

HORECAF

wenst in contact te komen met gegadigden voor de positie van

ALGEMEEN SECRETARIS

Het Twents Instituut voor Bedrijfspsychologie treedt in deze op als adviseur. Belangstellenden worden uitgenodigd een brief (ten minste ten dele in handschrift) met de gebruikelijke gegevens te richten aan het T.I.B. Grundellaan 18, Hengelo (O), t.a.v. de heer M. Ph. Pfeiffer, die gemachtigd is nadere informatie te verstrekken aan reflectanten, die op grond van verstrekte gegevens daarvoor in aanmerking komen. Indien de wens daartoe te kennen wordt gegeven zullen brieven alleen na vooroverleg naar de opdrachtgever worden doorgezonden.

● FUNCTIE-INFORMATIE

„Horecaf” is in de betrokken bedrijfstak de belangrijkste werkgeversvereniging. Zij stelt zich ten doel de behartiging van de belangen en de ontwikkeling van de bedrijfsvoering in moderne zin in het hotel-, restaurant-, café- en aanverwant bedrijf in het algemeen en van haar leden in het bijzonder. De algemeen secretaris krijgt in grote lijnen tot taak de voorbereiding, coördinatie en uitvoering van alle besluiten van het Hoofdbestuur. Hij zal als lid van het Hoofdbestuur vergaderingen van Hoofdbestuur en Dagelijks Bestuur bijwonen en de vereniging al dan niet tezamen met andere leden van het Hoofdbestuur naar buiten vertegenwoordigen. Hij is o.m. verantwoordelijk voor de voorlichting aan de leden, de afdelingen en de Ledenraad alsmede voor de verzorging van de public relations. Hij zal leiding moeten geven aan alle medewerkers in dienst van Horecaf.

● GEVRAAGD WORDT

Contact met kandidaten van circa 35 jaar met een academische vorming als econoom. Ruime ervaring in secretariaatswerk op goed niveau en wel gedurende de laatste jaren in leidinggevende functies, is noodzakelijk.

● GEBODEN WORDT

Een zeer afwisselende taak in een bedrijfstak, die zich in een structurele ontwikkelingsfase bevindt en waarin ruime mogelijkheden bestaan tot het ontplooiën van initiatief. Als indicatie voor het vereiste niveau en de geboden mogelijkheden diene, dat, al naar gelang de ervaring, gedacht wordt aan een salaris van f 30.000 à f 35.000.